

บทที่ 2

คณะละครเอกชนในกรุงเทพมหานคร

การพัฒนาชาติให้ทันสมัยได้เริ่มมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394) จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นยุคที่รับเอาอารยธรรมตะวันตกที่ได้แผ่ขยายเข้ามาอย่างรวดเร็ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงติดต่อกับประเทศตะวันตกทำให้เกิดความจำเป็นต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปในด้านต่างๆ ทั้งในด้านสังคม การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ และยังลดภัยการคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้เพียงชาติเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้านความบันเทิงในรูปแบบใหม่ๆ ต่างได้เข้ามาและผสมผสานกับนาฏศิลป์ไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำในวิชาชีพนาฏศิลป์ โขน ละคร ได้สร้างกำลังคนและมีการสืบทอดต่อมา และในระยะต่อมาเกิดการพัฒนาด้านการบันเทิงในรูปแบบใหม่ๆ เกิดคณะละครเชลยศักดิ์ เช่น คณะละครเวที คณะนาฏศิลป์ ดังจะได้กล่าวถึงคณะละครเอกชนในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

1. การจัดส่วนราชการใหม่
2. โรงเรียนนาฏศิลป์
3. คณะละครเอกชนในกรุงเทพมหานคร
  - 3.1 คณะละครเวทีเอกชน (พ.ศ. 2484 - 2495)
  - 3.2 คณะนาฏศิลป์เอกชน (พ.ศ. 2498 - 2538)

การจัดส่วนราชการใหม่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขึ้นครองราชสมบัติได้แบ่งงานราชการในราชสำนักออกเป็น 2 ส่วน คือ ราชการกระทรวงวัง และราชการส่วนพระองค์ ต่อมาใน พ.ศ. 2455 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสภาจางวางมหาดเล็กบังคับบัญชากรมในพระราชสำนัก 5 กรม คือ

1. กรมมหาดเล็ก
2. กรมชาวที่

3. กรมอัครราช
4. กรมตรวจ
5. กรมมหรสพ มีหน้าที่ควบคุมฝึกหัดและจัดแสดงต่างๆ คือ
  - 5.1 กรมโขนละคร
  - 5.2 กรมปี่พาทย์และเครื่องสายไทย
  - 5.3 กรมพิสด (สำหรับเครื่องบรรเลง)
  - 5.4 กรมช่าง

บรรดาข้าราชการในกรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้ชายทั้งสิ้น (จันทร์รัตน์ ประมวลปีทม, 2521)

การจัดส่วนราชการใหม่นี้ โขนและละครของหลวงซึ่งอยู่ในความควบคุมของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ในลักษณะกิ่งหลวงกิ่งราษฎร์ จึงต้องโอนมาอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ ฟื้นบุญ ณ อยุรยา) และพระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น ฟื้นบุญ ณ อยุรยา) อธิบดีกรมมหาดเล็ก ...การควบคุมดูแลกรมมหรสพ การแสดง ตลอดจนงานพระราชทานความดีความชอบ เช่น พระราชทานเหรียญ พระราชทานตราและยศถาบรรดาศักดิ์ ก็โปรดเกล้าโดยตรง... (ธนิต อยู่โพธิ์; 2526)

นับว่าเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับนาฏศิลปินในการที่จะอนุรักษ์และถ่ายทอดวิชาชีพนานฎศิลป์ซึ่งได้ซบเซาให้กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก เกิดการตื่นตัวที่จะฝึกหัดนาฏศิลป์ โขน และละครทำให้วิชาชีพนานฎศิลป์ไทยได้กระเตื้องขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการบริหารหรือมหาดเล็กที่ร่วมแสดงโขน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานเหรียญตรา ยศ และราชทินนามให้ จนมีคำกล่าวเรียกโขนของหลวงว่า “โขนบรรดาศักดิ์” ส่วนโขนของเอกชนที่ตั้งคณะขึ้นเพื่อรับงานแสดงนั้นเรียกว่า “โขนเชลยศักดิ์”^{**} ส่วนทางด้านนาฏศิลป์ได้

---

* โขนบรรดาศักดิ์ เป็นคณะโขนส่วนพระองค์ ที่ทรงจัดตั้งขึ้น ได้ทรงควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด และพระราชทานบรรดาศักดิ์ตามหน้าที่หรือความสามารถ เช่น พระนัฎกานุรักษ์ - เจ้ากรม, หลวงพำนักนิจนิกร - ปลัดกรม, หลวงสุนทรเทพระบำ - ปลัดกรม, หลวงนัฎกรรมขันธ์ - ผู้ช่วยหรือครู, หลวงดึกดำบรรพ์ประจง - ผู้ช่วยหรือครู, หลวงดำรงวิธีรา - ผู้ช่วยหรือครู, หลวงภรตกรรมโกศล - ผู้ช่วยหรือครู

** เชลยศักดิ์ คือ กลุ่มหรือคณะของสามัญชนที่ประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น โรงเรียนราษฎร์ ก็เรียกว่าโรงเรียนเชลยศักดิ์

พระราชทินนามให้แก่ครูและนักร่ำ* เช่นกัน

การตั้งกองเสื่อป่าในรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นเสื่อป่ากองพิเศษ เรียกว่า “ทหารกระบี่” กองทหารกระบี่นี้เป็นที่โปรดปรานมาก (ธนิต อยู่โพธิ์, 2526) จึงเป็นเหตุให้มีผู้นำลูกหลานเป็นจำนวนมากให้อยู่ในกรมมหรสพ จากจุดนี้เองทรงเห็นเป็นโอกาสสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดนาฏศิลป์และดนตรีควบคู่ไปกับเรียนวิชาสามัญ (ชมนาด โสภณ, 2531) เรียกว่า “กองโรงเรียนทหารกระบี่หลวง” เมื่อโอนข้าราชการกรมมหรสพที่เคยเป็นทหารกระบี่ทั้งหมดเป็น “เสื่อป่าพรานหลวง ร.อ.” พร้อมกับพระราชทานนามโรงเรียนทหารกระบี่หลวงเสียใหม่ว่า “โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์” ดังคำกล่าวของ นายมนตรี ตราโมท นักเรียนคนหนึ่งของโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ “โขน” ของธนิต อยู่โพธิ์ (2526)

พ.ศ. 2453 - 2462 การคลังของประเทศก็ย่ำแย่หนักยิ่งนัก จนกระทั่งใน พ.ศ. 2463 รัฐบาลต้องประสบปัญหาการคลังอย่างมาก เกิดภาวะขาดแคลนเงินสำหรับใช้จ่าย สืบเนื่องจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และความล้มเหลวในการผลิตพืชผลเกษตรกรรม เศรษฐกิจของประเทศจึงปั่นป่วน รัฐบาลขาดดุลย์การค้า ทำให้เงินทุนสำรองของประเทศลดลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการใช้จ่ายเงินอย่างมากในกิจการของกรมมหรสพและกองเสื่อป่า (จันทร์รัตน์ ประวาลปัทม์, 2521)

พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชย์ จึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยปลดข้าราชการที่มีมากเกินไปเพื่อความจำเป็นเพื่อตัดทอนรายจ่ายของแผ่นดิน มีการยุบและรวมงานราชการของกรมกองบางแห่งเข้าด้วยกัน ทำให้กรมมหรสพในกรมมหาดเล็กซึ่งขึ้นตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ต้องถูกยุบไปรวมอยู่ในกระทรวงวัง เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2469

ดังนั้นกรมโขนและละครหลวงตลอดจนโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงต้องล้มเลิกไป แต่ด้วยความจำเป็นในการที่จะต้องมีศิลปะประจำชาติไว้ใช้ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและในงานสำคัญของประเทศ กรมมหรสพกลับมาในฐานะเป็นกองมหรสพขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2469 จนกระทั่ง พ.ศ. 2478 ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศยังไม่คลี่คลาย กระทรวงวังต้องถูกลดฐานะลงเป็นกรม พร้อมทั้งถูกตัดงบประมาณค่าใช้จ่ายซึ่งมีผลให้งานช่างกรมวังนอกและกองมหรสพ ได้แก่ ดนตรีไทย ดนตรีสากล โขน และละครต้องโอนไปสังกัดกรม

---

* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอักษรว่า “นักร่ำตัวดี” แสดงให้เห็นว่ามีฝีมือทางการร่ำรำ ซึ่งมีพระราชทินนามตำแหน่งครูและนักร่ำตัวดี เช่น หลวงรำถวายนกร, หลวงฟ่อนถุกแบบ, ขุนเชิดกรประจง, ขุนทรงนัจวิธิ, ขุนศรีนัจวิสัย, ขุนวิไลยวงวาด, ขุนวิลาศวงงาม

ศิลปากร เมื่อเดือนกรกฎาคม 2478 พร้อมทั้งโอนครูและผู้เข้าศึกษาบางคนมารับราชการเป็นครู ศึกษาศิลป์ในกรมศิลปากรในครั้งนั้นด้วย ดังตัวอย่างรายนามครู โขนละคร ตลอดจนผู้เข้าศึกษา พร้อมทั้งตำแหน่งและอัตราเงินเดือน ดังนี้ (ขนาด โสภณ, 2531)

ตารางที่ 1 รายนามครู โขน ละคร ผู้เข้าศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์บางคนในกอง โขนและ ละคร กรมมหรสพ รัชกาลที่ 7 พร้อมทั้งตำแหน่งและอัตราเงินเดือน (“เรียงรายนามข้าราชการกระทรวงวังที่โอนมากรมศิลปากร” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่ ศธ. 0701.40/27)

ชื่อ	ตำแหน่ง	อัตราเงินเดือน/บาท
คุณหญิงนุกานุรักษ์	ครู โขนละคร	60
หมื่นพาศย์ฉันทวรินทร์	คนพาศย์	50
นายสง่า ศศิวิมล	ครูลิง	40
นายถม โปธิเวช	ครูยักษ์	40
นายเปล่ง แจ่มเจียนกิจ	ครูละคร	30
นายบุญสม สายาคม	พระใหญ่	15
นายเดช ปัญญาพล	พระน้อย	12
นายวงศ์ ล้อมแก้ว	พระสามัญ	8
นายทองหล่อ ลักษณะผล	นางเอก	12
นายกลอง ทิพวัฒน์	นางรอง	10
นายจ่านงค์ พรพิสุทธิ์	นางสามัญ	8
นายอร่าม อินทรนัญ	ยักษ์ใหญ่	15
นายประสงค์ สันทัดไชโย	ยักษ์น้อย	12
นายเจริญ เวชเกษม	ยักษ์เสนา	8
นายนมมิตร ทินกร ณ อยุธยา	เขนยักษ์	5
นายนิล สุนทรนัญ	พระยาวานรโท	12
นายฉลาด พุกตานนท์	ลิบแปดมงกุฏ	8
นายสมเพลิน สุวรรณเสถียร	เขนลิง	5
นางสาวเนือง จันทขาว	พระเอก	16

ชื่อ	ตำแหน่ง	อัตราเงินเดือน/บาท
นางสาวสมจิตร อรรถจินดา	พระรอง	15
นางสาวเจริญ สาคณวิสัย	พระมัชฌม	15
เด็กหญิงกิมจ็ย	พระวิสามัญ	10
เด็กหญิงสำเนียง อรรถจินดา	พระสามัญ	8
นางสาวอนงค์ เกิดมงคล	นางเอก	15
นางสาววงศ์ แรงไม่ลด	นางรอง	12
เด็กหญิงจาด พุทธประดับ	นางวิสามัญ	10
เด็กหญิงมณี	นางสามัญ	8

ส่วนนาฏศิลป์อื่นๆ บ้างก็ออกจากราชการ บ้างก็แยกย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ในกรมกองอื่น นาฏศิลป์ในชนบทบางคน เช่น หลวงราชพงษ์ภักดี จัดตั้งคณะโขนเอกชนโดยรวบรวมนักเรียนพรานหลวงที่แยกย้ายกลับภูมิลำเนามาร่วมแสดงโขน ตระเวนรับจ้างแสดงไปตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ (ดิลก หวังในธรรม และปัญญา นิตยสุวรรณ, 2527) นาฏศิลป์ละครหลวงที่ยังไม่ได้ถวายตัวเป็นฝ่ายในก็พากันออกมาขออาศัยอยู่ด้วยกับครุภายนอกราชสำนัก เพื่อยึดอาชีพรับจ้างแสดงละคร (ประวัติครุมาลลี คงประภัสร์, 2515)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ได้ฝึกหัดนาฏศิลป์ในพระราชวังสวนกุหลาบ แล้วต่อมาขอให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย วังสระปทุม โดยได้รับอุปถัมภ์จากสมเด็จพระพันปีหลวง ครั้นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมา และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทิวศต หลังจากปี พ.ศ. 2466 เป็นต้นมาไม่มีใครให้ความอุปถัมภ์สำนักละครแห่งนี้ ...มีข้าหลวงกลุ่มหนึ่งรวมตัวได้ประมาณ 70 คน จัดตั้งคณะละครขึ้น โดยมีหม่อมครูอึ้งและหม่อมครูนุ่ม เป็นผู้จัดการคณะ ชื่อว่า “คณะครุณีชั้นสูง” จัดแสดงละครเร่ไปตามที่ต่างๆ (ประเมษฐ์บุญชัย, 2523) และได้มีผู้รับช่วงอุปการะคณะละครแห่งนี้ต่อไปอีกมากมาย

โรงเรียนนาฏศิลป์

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 วิชาชีพนานาฏศิลป์ในยุคนี้ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นในฐานะศิลปประจำชาติ ผู้บริหารมีความต้องการที่จะสร้างเอกลักษณ์ของชาติตนไว้พร้อมๆ กับที่จะปรับวัฒนธรรมของชาติให้เข้ากับมาตรฐานสากล เพื่อความเทียบเท่าเทียมไม่แพ้กับประเทศซีกโลกตะวันตก จะเห็นได้จากเมื่อหลวงวิจิตรวาทการมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2476 ได้พยายามปลุกเร้าสำนึกของประชาชนให้เกิดความรักชาติด้วยสื่อของละคร คนตรี บทประพันธ์ และสุนทรพจน์ ความเป็นชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการนั้นจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “...ลัทธิชาตินิยมเป็นลัทธิที่ดี...ไม่มีโทษทัณฑ์หรือวิถีทางใดๆ จะมาเปลี่ยนข้าพเจ้าเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากชาตินิยม” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2505) ลัทธิชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นที่มาของความบังคาลใจในการก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ซึ่งเป็นสถานบันการศึกษาวิชาชีพนานาฏศิลป์ไทยแห่งแรกของยุค และเป็นแห่งแรกของประเทศไทยที่จัดดำเนินการบริหารการศึกษาโดยสามัญชน

พ.ศ. 2477 หลวงวิจิตรวาทการ ก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ ขึ้นในกรมศิลปากร ได้สำเร็จ ในปีต่อมาก็ได้จัดการศึกษาวิชาศิลปะทั้งหมดให้เป็นระบบระเบียบตามแบบอย่าง Ecole des Beaux Arts หรือ School of Fine Arts ของประเทศฝรั่งเศส กล่าวคือ ขออนุมัติจัดตั้งโรงเรียนศิลปากรประกอบด้วยการจัดการศึกษา 3 แผนก คือ

1. แผนกประณีตศิลปกรรม สอนช่างปั้น ช่างเขียน
2. แผนกอุตสาหกรรม ซึ่งมุ่งหมายให้ตรงกับ Industrial Arts สอนช่างรัก และช่างเขียนเครื่องลายคราม
3. แผนกนาฏดุริยางค์ สอนการละครไทย และดนตรีไทย (“เรื่องโรงเรียนศิลปากร” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่ ศธ. 0701.31/4:85)

ตั้งแต่นั้นมาโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนศิลปากร เรียกว่า “โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์”

พ.ศ. 2485 - 2487 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้ขอใช้สถานที่โรงเรียนศิลปากร ขณะนั้น ใช้ในราชการสงคราม (โรงเรียนนาฏศิลปกรมศิลปากร, 2505) วิชาชีพนานาฏศิลป์ซึ่งกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นที่ชื่นชม และได้รับความพึงพอใจจากบุคคลในสังคมต้องหยุดชะงักไปจนสงครามสิ้นสุดลง จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งให้ปรับปรุงการศึกษาใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2488 และตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนนาฏศิลป์” (ชมนาด โสภณ, 2531)

คณะละครเอกชนในกรุงเทพมหานคร

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ราษฎรไทยทั่วไปได้รับความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำ รายได้ไม่เพียงพอกับราคาสินค้า ช้ำภัยธรรมชาติที่เกิบน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2485 ทำให้ไร้นาเสียหายจำนวนมากมาย ครั้นสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลงในปี พ.ศ. 2488 ได้เกิดปัญหาขาดแคลนข้าวและน้ำตาลอย่างรุนแรง และยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย

นักสังคมวิทยาให้ความสนใจอย่างมากต่ออิทธิพลของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งมีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มูลเหตุต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีผลมาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเล็งเห็นความจำเป็นนโยบายของผู้ผู้นำในวัฒนธรรม ความกล้าหลังทางวัฒนธรรม ปัจจัยทางอุดมการณ์ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2538)

ภาวะสงคราม การดำรงชีวิตของมนุษย์กับความต้องการทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญเนื่องจากมนุษย์มีความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและปัจจัยอื่นๆ ในการดำรงชีวิต ทำให้คนทั้งหลายต้องช่วยตัวเอง สุพรรณ บวรณะพิมพ์ ได้เขียนชีวประวัติ 38 ปี ในชีวิตการแสดงในตอนช่วงสงครามว่า ...ดิฉันยังคงต้องออกไปทำงานร้องเพลงตอนกลางคืน ตามแต่วงจะมีงาน ... ทำงานได้เดือนกว่าก็ต้องเลิกเพราะรู้สึกจะไม่ปลอดภัย ... ก็ไปสมัครเข้าละครศิวารมณั คนนิยมดูละครมากทีเดียว ... (ใน สุพรรณ บวรณะพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร , ม.ป.ป.)

ดังนั้นจะเห็นว่า ศิลปการบันเทิงเป็นส่วนหนึ่งนอกจากจะหล่อเลี้ยงจิตใจของมนุษย์แล้วยังช่วยเสริมส่งให้ประชาชนมีรายได้เลี้ยงชีพ ลดปัญหาการว่างงานดังจะเห็นสภาพของสังคมในด้านการบันเทิงในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้มีฝีมือและความสามารถด้านดนตรี เพลง การแสดง เป็นต้น ได้รวมตัวกันเกิดคณะละครเวทีเอกชนเป็นจำนวนมาก และภายหลังจากสิ้นสุดสงครามได้เกิดคณะนาฏศิลป์เอกชนหลายคณะ ดังจะได้กล่าวถึงคณะเอกชน ดังนี้

1. คณะละครเวทีเอกชน (พ.ศ. 2484 - 2495)
2. คณะนาฏศิลป์เอกชน (พ.ศ. 2498 - 2538)

คณะละครเวทีเอกชน (พ.ศ. 2484 - 2495)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้นในยุโรปในปี พ.ศ. 2482 ญี่ปุ่นได้วางแผนที่จะเข้าสู่สงครามโลกและเปิดฉากโจมตีฐานทัพเรือของสหรัฐ ฯ ที่อ่าวเพิร์ล ในเวลาเช้ามืดวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ตามเวลาในประเทศไทย พร้อมกันนั้นกองทัพญี่ปุ่นก็ยกพลขึ้นบกในทวีปเอเชียรวมทั้งประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นว่าการสู้รบญี่ปุ่นต่อไปประเทศไทยก็จะพินาศเพราะกำลังทหารและอาวุธไม่อาจต่อต้านญี่ปุ่นได้ จึงยอมรับข้อเสนอและยอมให้ญี่ปุ่นยกทัพผ่านประเทศไทยไปโจมตีประเทศเพื่อนบ้าน ญี่ปุ่นพยายามแทรกแซงกิจการภายในทั้งบงการและบีบ

ค้นให้รัฐบาลไทยปฏิบัติตามที่ญี่ปุ่นต้องการ ในที่สุพรรณบัฏก็ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร เมื่อเดือนมกราคม 2485

ช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) และช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2489 - 2500) ทำให้วงการบันเทิงเปลี่ยนแปลงไป มีนักเขียนและนักแสดงได้กล่าวถึงละครในยุคนี้คือ สุวัฒน์ วรดิลก อาจินต์ ปัญจพรรค์ แกลง พยัคฆวรรณ ส. อาสนจินดา และ สุพรรณ บูรณะพิมพ์ บุคคลดังกล่าวนี้ได้จัดระยะเวลาการเกิด การสิ้นสุดของคณะละครเวทีเอกชน ในระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2495 และได้กล่าวถึงสภาพสงคราม การบันเทิง และการสิ้นสุด ดังนี้

แกลง พยัคฆวรรณ (“สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ในโลกดารา เมื่อ 16 ปีก่อน” ใน สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ราชนิพนธ์การละคร ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในวงการบันเทิง ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า

...ภาพยนตร์ฝรั่งไม่มีทางเข้ามาฉายได้ มีแต่ภาพยนตร์ญี่ปุ่นเข้ามาฉายแทน เลือดศิลปินในเมืองไทยก็เลยเดือดพล่านขึ้นมาในตอนนี้อง โรงภาพยนตร์เฉลิมไทย เฉลิมนคร และศรีอยุธยา ตลอดจนเฉลิมกรุง กลายเป็นโรงละครชายจริงหญิงแท้ไป มีละครเกิดขึ้นหลายคณะ คนไทยเราใจสู้ยุ่มั่นขวัญไม่หนี โฉนจะยอมให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงในความเจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวไปเล่า ไม่มีความเรงรื้นชื่นใจในยามราตรีกันเสียมั่ง (ความจริงละครในยุคนั้นหาได้แสดงเฉพาะแต่ในเวลากลางคืนไม่ รอบบ่ายในตอนกลางวันก็ยังมีอีกรอบหนึ่ง) ละครเริ่มมีชีวิตซู่ซ่าขึ้นมาในระหว่างสงครามนั่นเอง...

สุวัฒน์ วรดิลก ได้กล่าวถึงสังคมไทยในภาวะสงครามมหาเอเชียบูรพา (2484 - 2488) ...เป็นยุคที่สงครามกำลังครอบงำเมืองไทย โรงหนังชั้นหนึ่งทุกโรงฉายแต่หนังเยอรมันกับหนังญี่ปุ่น หนังสือลึกลับเรื่องที่ยังค้างสต็อกก็ฉายซ้ำแล้วซ้ำอีก จำต้องเรียกคนดูโดยมีวงดนตรีสลับก่อนฉาย... วงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นวงหนึ่งที่ถูกจัดไว้แนวหน้า แต่ในปี พ.ศ. 2487 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออกเนื่องจากแพ้คดีในสภาจากกฎหมาย 2 ฉบับ (พระราชกำหนดระเบียบบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล) ...กระแสความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขยายมาจนถึงวงดนตรี “ทรัพย์สิน ฯ” เนื่องด้วยผู้อำนวยความสะดวกคือ พลตรีเผ่า ศรียานนท์ ผู้เป็นสาวกคูใจจอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องพ้นตำแหน่งไปด้วยวงดนตรีทรัพย์สิน ฯ จึงต้องพบจุดจบก่อนสงครามปิดฉาก (ญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามโดยปราศจากเงื่อนไขเมื่อ 14 สิงหาคม 2488) ในช่วงนั้นการบันเทิงที่เข้ามาแทนที่วงดนตรีสลับหนังได้แก่ละครเวที (เฉลิมกรุง โรงละครกรมศิลปากร เวียงนครเกษม เฉลิมนคร)

อาจินต์ ปัญจพรรค์ (“ของตัวอย่าง” ใน สุพรรณ บูรณพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร, ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงนักแสดงละครเวทีในยุคนี้ว่า

...คนเหล่านี้มีปรากฏตัวเป็นเป้าแห่งสปอตไลท์บนเวที ตลอดระยะสงครามพวกเขาปรนเปรอความสุขสำราญให้แก่ประชาชนด้วยละคร เพลง ท่ามกลางบรรยากาศบ้านแตก ตึกพัง ไฟไหม้ทั้งคืน ความตาย ความมีดมนแห่งสงคราม พ.ศ. 2484 - 2488 มันเป็นอาชีพของพวกเขา มันเป็นความรักในวิชาชีพของเขา ซึ่งถูกบีบเน้นให้เข้มข้นยิ่งขึ้นด้วยกรอบของสงคราม ความตายมีอยู่ทั่วกรุงเทพฯ ลูกกระเบิดตกหน้าโรงมหรสพ ไฟไหม้จากระเบิดเพลิงยังดับไม่หมดทั้ง 4 มุมเมืองในหลายคืน สงครามที่มาทางฟ้ามาสู่คนแนวหลังได้สร้างลมหายใจของชาวกรุงเทพฯ ให้เกิดอารมณ์แปลกใหม่ น่ากลัว น่าตื่นเต้น ทำท่าย เสียง และหวัง อย่างที่บรรยากาศนี้ไม่เคยมีในประวัติศาสตร์ชาติไทย เลิกสงคราม...ทุกคนมีความหวังที่จะได้เงิน ใด้งาน

แม้หลังสงครามมหาเอเชียบูรพา ภาพยนตร์ต่างประเทศยังไม่เข้ามา จึงจำเป็นที่ความต้องการของชาวเมืองเราต้องอาศัยการแสดงบนเวที เหตุนี้เอง วงดนตรี ละครเวที จึงจำเป็นต้องเฟื่อง โอกาสของดาราหรือศิลปินจึงเข้าสู่ “ยุคทอง” เฟื่อง เป็นหลักฐานมั่นคงที่สุด (ส. อาสนจินดา, “แม่เพื่อนยาก” ใน สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร ม.ป.ป.)

ดังนั้นจะเห็นว่าละครเวทีมีกำเนิดและพัฒนาอุปสรรคต่างๆ ...จนกระทั่งก้าวขึ้นสู่ความรุ่งโรจน์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คือระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2495 คณะละครเวทีจึงเข้ามายึดครองคนดูในกรุงเทพฯ... (ตำนานนักแสดงในยุค “ละครเวที” รุ่งเรือง ใน สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร, ม.ป.ป.) คณะละครเวทีในยุคนี้ได้แก่ คณะละครต่างๆ ของเอกชน เช่น

1. คณะละครนิยมไทย
2. คณะศิวารมณ
3. คณะอัศวินการละคร
4. คณะศรีอยุธยา
5. คณะผกาวัล
6. คณะเทพศิลป์
7. คณะเทพอำนาจ
8. คณะเทพไท
9. คณะวิจิตรเกษม (วงการละครเรียกเสี้ยก๊ก)

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงประชาชนได้หันมาสนใจภาพยนตร์ตามเดิม ละครเวทีจึงได้รับความสนใจน้อยลงอันมีหลายสาเหตุ ในเรื่องนี้ สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในนิตยสาร บานไม่รู้โรย* เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2528 กล่าวถึงยุคเสื่อมของละครเวทีว่า “สำหรับละครเวทีก็จากพวกเรากันเองนั่นแหละ อย่าไปโทษคนอื่นเขาเลย พวกเรามันเบื่อละครขึ้นมาเห็นอย่างอื่นมันดีกว่า หนักก็เข้ามาหนักได้เงินเป็นก้อนใหญ่ๆ ก็ไปเล่นหนังเสีย เล่นหนังแล้วกลับมาเล่นละครไม่ทัน บางคนลืมนึกไปว่าตัวเองมีแฟนคือละครเวที...” (ตำนานนักแสดงในยุค “ละครเวที” รุ่งเรือง ใน สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร, ม.ป.ป.)

คณะนาฏยศิลป์เอกชน (พ.ศ. 2498 - 2538)

คณะละครต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 ขึ้นไป ละครร้องเป็นที่นิยมมากในยุคของละครผู้หญิงล้วน แต่หลังสงครามโลกจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2495 ละครเวทีชายจริงหญิงแท้ได้เป็นที่นิยมของคนดู หลังจากภาพยนตร์เข้ามาพร้อมทั้งเทคนิคการถ่ายทำทันสมัยเริ่มแพร่หลายในเมืองไทย ละครเวทีจึงค่อยๆ เสื่อมความนิยมลง ภาพยนตร์เฟื่องฟูมาถึงยุคโทรทัศน์ ละครหลายประเภทถูกจัดเสนอผู้ชมรวมถึงละครรำด้วย สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ได้กล่าวเปรียบเทียบถึงความยากในศิลปะการแสดงว่า “ถ้าหากผ่านละครเวทีแล้วจะแสดงทุกอย่างได้ ยกเว้นละครรำเพราะละครรำเป็นศิลปะเฉพาะถ้าผ่านละครเวทีไปเล่นหนังละครทีวีอะไรเล่นได้ทั้งนั้น เพียงแต่ว่าเราลดความโอเวอร์ทางเวทีลง” (ตำนานนักแสดงในยุค “ละครเวที” รุ่งเรืองใน สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ราชนิแห่งการละคร, ม.ป.ป.)

ละครร้านอักษรศิลป์หรือคณะนาฏยศิลป์ไทยเอกชน เมื่อพิจารณาจากความนิยมทางสังคมด้านการบันเทิงแล้ว นาฏศิลป์ในปี พ.ศ. 2498 นับว่ามีความโดดเด่น ทั้งนี้ด้วยผู้นำประเทศอันมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้เล็งเห็นความสำคัญประกอบกับที่ได้เดินทางไปเยือนประเทศต่างๆ ทั้งในสหรัฐอเมริกาและยุโรป เมื่อ พ.ศ. 2495 ได้สังเกตเห็นประเทศต่างๆ เหล่านั้นมีความตื่นตัวในเรื่องการจัดบริการส่งวิทยุโทรทัศน์สั้น เป็นบริการสาธารณะเพื่อประชาชนในการส่งเสริมการศึกษา จึงมีการสนับสนุนการพัฒนาเกี่ยวกับวิทยุโทรทัศน์ขึ้นอย่างจริงจัง ซึ่งนอกจากจะอนุวัตตามความเจริญของชาติและของโลกในขณะนั้นแล้วยังได้เล็งเห็นถึงผลประโยชน์จากการดำเนินการจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์กันในประเทศไทย เพื่อช่วยพัฒนา ด้านการศึกษา การแพทย์ การอุตสาหกรรม และอื่นๆ อันจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับ

* คอลัมน์ “สัมภาษณ์พิเศษ” มี สุพรรณ บูรณะพิมพ์ ให้สัมภาษณ์ร่วมกับ
ส. อาสนจินดา สุวัฒน์ วรดิลก ชัยยศ ทับทิมแท้ และประดิษฐ์ กัลย์จาฤก

ความรู้ทางด้านข่าวสาร การบันเทิง นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติอีกด้วย (เสริม เศษสงวน, “ประวัติโทรทัศน์ไทย” ใน คำนานโทรทัศน์ไทย กับ จ่านง รังสิกุล, ม.ป.ป.)

สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 บางขุนพรหม เป็นสถานีโทรทัศน์แห่งแรกบนผืนแผ่นดินใหญ่แห่งเอเชีย ได้ทำการออกอากาศในวันที่ 24 มิถุนายน 2498 (อุพาร เนื่องจ่านงค์, 2520) หลังจากเปิดสถานีได้ 2 เดือนกว่า ในวันที่ 13 กันยายน 2498 เริ่มมีละครเสภาตลกขนาดสั้น 20 นาที เรื่องขุนช้าง - ขุนแผน ตอนขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา (สมพร มั่นตะสูตร, 2525) ครูเหนียว คุริยพันธุ์ เป็นผู้จัดและขับร้องเอง ต่อจากนั้นก็มึละครเสภาตลกของคณะคุริยพันธุ์ ตอน “ขุนแผนเข้าห้องนางวันทอง” การแสดงโขนล้อ ตอน “ถวายลิง” จัดโดยอดิศักดิ์ เสวตนันท์ เป็นต้น ส่วนใหญ่ใช้เวลาในการแสดง 30 - 40 นาที และยังมีกรถ่ายทอดสดการแสดงละครเรื่อง “อานุภาพแห่งความเสียสละ” ของ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ แสดงที่เวทีหอประชุมวัฒนธรรม สนามเสือป่า นับเป็นการถ่ายทอดละครเวทีนอกห้องส่งเป็นเรื่องแรก เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2498. (เพาวิภา ภมรสติชัย, 2528)

การบริหารรายการโทรทัศน์ คุณจ่านง รังสิกุล* ผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายจัดรายการ และรองผู้อำนวยการสถานี เป็นผู้จัดวางแผนรายการไว้ล่วงหน้า และบุคคลที่ได้รับบขย่องจากสมชาย มาลาเจริญ ว่า เป็นมันสมองในการผลิต มีสายตากว้างไกล มีมุมมองในการเลือกตัวบุคคลเข้าร่วมงานอย่างฉลาด ...จะทราบดีว่าบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติอย่างไรจึงควรแก่การเลือกเข้ามาไว้ให้ประชาชนได้ชื่นชมบขย่อง... เป็นผู้โปรดปรานศิลปะการแสดงทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นดนตรีไทย ดนตรีสากล ละครร้อง ละครรำ ฯลฯ (“โทรทัศน์ในประเทศไทย” ใน คำนานโทรทัศน์ไทย กับ จ่านง รังสิกุล, ม.ป.ป.)

อารีย์ นักดนตรี ได้กล่าวถึงรากฐานและฟื้นฟูละครของสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 (คำนานโทรทัศน์ไทย กับจ่านง รังสิกุล ม.ป.ป.) ว่า ...รายการบันเทิงเป็นหัวใจหลัก ผู้ชมให้ความสนใจมากที่สุด... หัวหน้าจ่านง รังสิกุล มีความรักและเข้าใจถึงศิลปะการแสดงละครรำและดนตรีไทย ท่านจึงได้พยายามเสาะแสวงหาศิษย์จากกรมศิลปากรผู้หนึ่งที่มีฝีมือในทางทำรำที่งามสง่า นักแสดงผู้นี้ได้แสดงเป็นตัวเอกในหลายๆ เรื่อง...มีชื่อว่า สมพันธ์ พันธุ์มณี (หัวหน้าจ่านง มาเปลี่ยนชื่อให้ภายหลังเป็น สัมพันธ์ พันธุ์มณี) ชวนให้มาร่วมงานด้วย เนื่องจากท่านมีความตั้งใจจะให้มาแสดงละครในเดือนกันยายน 2498

* หัวหน้ากองการต่างประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ เคยเป็นผู้ประกาศของสถานีวิทยุกระจายเสียง บี.บี.ซี. ภาคภาษาไทย กรุงเทพมหานคร ประเทศอังกฤษ

รายการบันเทิงทางสถานีโทรทัศน์ ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของคนไทยมาก เนื่องจากคนไทยไม่ได้ดูละครมาเป็นเวลาหลายปี เมื่อเป็นเช่นนี้สถานีโทรทัศน์ที่เกิดขึ้นใหม่* จึงบรรจุรายการละครโทรทัศน์ลงไปเป็นรายการประจำ ละครราก็เช่นกันต่างก็แข่งขันกันผลิตและแสดงทางโทรทัศน์...ผ่านสิ่งที่ทันสมัย สะดวกสบายในการดู ได้ปรากฏว่ามีละครต่างๆ ดังนี้

1. ละครพलयมงคล
2. ละครนาฏศิลป์สัมพันธ์และโรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์
3. ละครจารุกนก
4. ละครภาวนามงคล
5. ละครพรรณฉวี
6. ละครเกษรศิลป์
7. ละครรังษิณีสา
8. ละครฉัตรแก้ว
9. ละครขาบมงคลและโรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล
10. ละครละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน

ละครพलयมงคล (พ.ศ. 2500)

ละครพलयมงคลเป็นละครนาฏศิลป์เอกชน จัดแสดงละครร่าในรายการสุดท้ายทุกเดือนของสถานีโทรทัศน์ไทยทีวี ช่อง 4 บางขุนพรหม

ในปี พ.ศ. 2500 สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 บางขุนพรหม ได้เกิดละครใหญ่ยิ่งมีชื่อว่า “ละครพलयมงคล” เจ้าของละคร คือ พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร อธิบดีกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์) และเป็นกรรมการบริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด ละครที่ผลิต ม.ล.ขาบ กุญชร จะเป็นผู้วางแผนในการเลือกเรื่องมาแสดง และจัดเพลงเข้ากับเรื่อง และมีลีนาฏ โพธิเวส ผู้เป็นภรรยาดำเนินการผลิตทั้งสิ้น ในระยะ 3-4 ปีแรก โดยเฉพาะในเดือนมิถุนายน 2500 ได้ผลิตละครพันทางกับการประกองเพลง เรื่อง ท้าวแสนปม โดยให้ วินัย จุลบุษปะ ดนัย ศรียาภัย เป็นพระชินเสน และทรงศรี เทวคุปต์ เป็นนางอุษา ละครเรื่องนี้ตัวประกอบทุกตัวเป็นข้าราชการกรมโฆษณาการทั้งสิ้น เช่น ศรีสุดา รัชตะวรรณ ชวลี ช่วงวิทย์ เลิศ ประสมทรัพย์ เป็นต้น

* สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 (ช่อง 5 สนามเป้าในปัจจุบัน) เปิดสถานีเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2501 แต่มาเริ่มละครโทรทัศน์ในปี 2502

ละครของ ม.ล.ขาบ กุญชร เป็นละครรำและละครพันทาง นางเอกประจำคือ ทรงศรี เทวคุปต์ ที่มีฝีมือรำละครได้งดงามจากโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากรในยุคนั้น พระเอกคือ ดนัย ศรียาภัย (อดีตอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์) อาคม มกรานนท์ และตัวประกอบอื่นๆ ได้แก่ นักร้องวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ จึงเป็นผู้อยู่ภายใต้การปกครองเข้าร่วมแสดงและร้องเพลงด้วย นอกจากนี้ พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร ยังได้รวบรวมผู้ประกาศและนักแสดงทีวีที่ได้ผ่านการฝึกหัดรำละครได้ดีพอสมควรแล้วร่วมแสดงละครรำ และละครพันทาง เช่น อารีย์ นักดนตรี ดวงดาว อาษากิจ ม.ร.ว. พิศวาส นาควานิช อัปสรสอางค์ กิตติวรรณ และศิษย์นาฏศิลป์ไทยทีวีช่อง 4 จัดทำละครรำขึ้นเป็นเรื่อง เช่น อิเหนา และกามเทพถูกเผา บทโทรทัศน์ของกาญจนาศพันธุ์ เป็นต้น

ละครที่เป็นที่นิยมกันมากที่สุดในช่วงนั้นคือเรื่อง การกระเจด บทประพันธ์ของอิงอร ขณะที่แสดงอาคม มกรานนท์ (กำลังหนุ่ม) ส่วนทรงศรี เทวคุปต์ นางเอก (กำลังเด่นและสวย) รำลุยฉายพราหมณ์โชว์แก่พระยุพราช ำได้สวยมากทำให้เป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอย่างมากมาย ซึ่งเป็นละครโทรทัศน์ของคณะพลายมงคลที่สร้างความประทับใจแก่ผู้ชม

สมพิศ रामัญหวนสนธิ นักแสดงประจำคณะและเคยแสดงเป็นพระเอกเรื่องพญาราชวังสัน ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การคัดเลือกนักแสดงนี้พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร จะเป็นผู้พิจารณาว่าผู้ใดเหมาะสมกับบทบาทตัวละครตัวใด ในช่วงแรกนักแสดงจะมี สินีนาฏ โพธิเวส สัมพันธ์ พันธุ์มณี เป็นพระเอก สุจารี จันทร์ภัย เป็นนางเอก ต่อมา มี สียงเวียน วิจารณบุตรและทรงศรี เทวคุปต์ เป็นพระเอก และตามด้วย เทียมแจ (กุญชร ณ อยุธยา) จรูญโรจน์ พิมพ์แจ (กุญชร ณ อยุธยา) มันทะจีน และนักแสดงต่างๆ ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนนาฏศิลป์ และมีนักแสดงจากโรงเรียนเฉลิมศาสนนาฏศิลป์ที่มีฝีมือ 2 คน คือ ศรีประภา อังศุเรณีย์ และลัดดา สบฤกษ์ มาร่วมแสดง ลมุล ยมะคุปต์ เป็นผู้ให้ทำรำ ฝึกซ้อมและควบคุมการแสดง ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) เป็นผู้แต่งบทละคร แนวการแสดงจะจัดแบบละครพันทาง มีละครเรื่องต่างๆ เช่น ย่าหรีน หมันหย่า ขุนช้าง - ขุนแผน เป็นต้น จะจัดแสดงเดือนละ 1 ครั้ง เป็นรายการสุดท้าย มีบริษัททูลุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด เป็นผู้อุปถัมภ์รายการมาตลอด และได้ไปออกอากาศเป็นประจำทุกเดือนทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ขอนแก่น ช่อง 8 ลำปาง และช่อง 10 หาดใหญ่

ดนัย ศรียาภัย ได้กล่าวถึงรายการใหญ่ทางโทรทัศน์ช่อง 4 ของคณะพลายมงคล โดยมี พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร ได้ริเริ่มเสนอรายการโทรทัศน์เป็นสื่อ จึงจัดตั้งคณะพลายมงคลขึ้นโดยนำบทพระราชนิพนธ์หรือวรรณคดีที่มีชื่อเสียงของไทยมาแสดง (“ม.ล.ขาบ กุญชรกับการประชาสัมพันธ์” ในที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร, 2530)

พลโทหม่อมหลวงขาบ กุญชร เกิดเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2448 ตรงกับวันอังคาร ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 ปีมะเส็ง ในวังกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “วังบ้านหม้อ” หม่อมหลวงขาบเป็นบุตรคนที่ 21 ของพันเอกเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) มารดาชื่อหม่อมจันทร์ ได้รับพระราชทานนามจากพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณรายว่า “ขาบมงคล”

ชีวิตในวัยเยาว์และการศึกษา หม่อมหลวงขาบได้เรียนหนังสือที่วัดหัวลำโพง ต่อมาได้เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2456 แต่เรียนอยู่จนถึงเดือนเมษายน 2456 ก็ได้รับทุนกระทรวงกลาโหมไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเทคนิคูลิช (Woolwich) ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อสำเร็จการศึกษาก็กลับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2472 โดยเข้ารับราชการประจำอยู่ที่กองพันที่ 2 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์

ชีวิตสมรสและการทำงาน ท่านได้สมรสกับ น.ส.เทียบ ฤทธาคณี ท่านเป็นบิดาของบุตรธิดารวม 17 คน

พ.ศ. 2456 ท่านเข้ารับราชการทหารเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก และได้อุปสมบทในปี พ.ศ. 2473 พร้อมกับกลับเข้ารับราชการในปีเดียวกัน ประวัติการรับราชการทหารของท่านได้เลื่อนชั้นและดำรงตำแหน่งสำคัญๆ เช่น เสนาธิการกรมป้องกันต่อสู้อากาศยาน ชุดฝ่ายทหารประจำประเทศสหรัฐอเมริกา ฯลฯ นอกจากนี้ท่านยังทำงานในตำแหน่งการเมืองเป็นเลขาธิการนายกรัฐมนตรี และดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ในปี พ.ศ. 2496 อีกทั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นตำแหน่งพิเศษอีกด้วย จนกระทั่ง พ.ศ. 2500 เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นมีผลกระทบให้ท่านพ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ และได้ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2504 ท่านได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญจนถึงชั้นมหาวชิรมงกุฎ และยังได้เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

หม่อมหลวงขาบมีพรสวรรค์ในด้านการละครและดนตรีจนถึงขั้นสามารถเล่นดนตรีไทยและดนตรีสากลได้อย่างชำนาญ อาทิ ซอด้วง ระนาดเอก ขลุ่ย เปียโน ออร์แกน แซกโซโฟน และเป็นพระเอกภาพยนตร์ เรื่องเลือดทหารไทย เป็นที่กล่าวขานชื่นชมแก่ผู้ชมทั้งในด้านความสามารถในการแสดง น่าเสียดายที่เพราะในการขับร้อง โดยเฉพาะรูปร่างหน้าตาที่งดงามและสง่างามกล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้รัก ผู้รู้ และผู้ชำนาญทางนาฏดุริยางคศิลป์ เพราะท่านเกิดและเติบโตขึ้นมาในวังบ้านหม้อ ซึ่งเปรียบเสมือนวิทยาลัยแห่งนาฏดุริยางคศิลป์ที่ใหญ่ที่สุดในเมืองไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3

นอกเหนือจากนี้หม่อมหลวงขาบ ยังเป็นที่ปรึกษาฝ่ายนาฏดุริยางคศิลป์ของ บริษัทไทยโทรทัศน์ เป็นหัวหน้าคณะ “พลายมงคล” เป็นต้นคิดทำดนตรีผสมคณะสังคีตสัมพันธ์ โดยเฉพาะให้ความอุปการะ ส่งเสริม สนับสนุนศิลปินไทยหลายท่าน ตลอดจนทะนุบำรุงการดนตรี

ไทยและการละครไทยให้เจริญรุ่งเรืองอีกทางหนึ่งนอกจากกรมศิลปากร ทำให้เพลงไทย ละคร เพลง ละครรำ เสภา ตลอดจนหุ่นกระบอกรุ่งเรืองขึ้นอย่างน่าสรรเสริญ

เนื่องจากหม่อมหลวงขาบเป็นคนรูปหล่อ คารมคมคาย มีพรสวรรค์หลายด้าน ทั้งในด้านดนตรี การละคร และภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะด้านมนุษยสัมพันธ์ จึงทำให้ท่านเป็นคนมีเสน่ห์ เข้ากับคนง่าย มีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ช่วงสุดท้ายของชีวิตท่านได้ทุ่มเทให้กับการทำละครคณะพลาชมงคล โดยมีลูกๆ และลูกสะใภ้เป็นนักแสดง ออกอากาศทุกเดือน ทางไทยทีวี ช่อง 4 บางขุนพรหม จนกระทั่งล้มป่วยลงไม่สามารถกำกับการแสดงเองได้ แต่ยังเป็นผู้จัดรายการ “ละครอนราดนตรีไทย” ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ขอนแก่น ช่อง 8 ลำปาง และ ช่อง 10 หาดใหญ่ เป็นประจำทุกเดือน ตลอดจนจัดรายการวิทยุทาง ท.ท.ท. ชื่อรายการว่า “ดนตรีไทยไร้สรหรือ” จนกระทั่งวาระสุดท้ายท่านได้ล้มป่วยและเสียชีวิตในเช้าวันศุกร์ที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2529

คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์และโรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์

คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ (พ.ศ. 2500)

คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ เป็นคณะนาฏศิลป์ที่จัดแสดงละครหลายชนิด เช่น ละครรำ ละครจีน ละครหลวงวิจิตรวาทการ ละครประวัติศาสตร์ ละครร้อง ละครชีวิตลูกทุ่ง เป็นต้น ให้กับสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 บางขุนพรหม โดยเริ่มจัดละครรำเป็นครั้งแรกตั้งแต่เปิดสถานี ในปี พ.ศ. 2498 ต่อมาจำนง รังสิกุล มีความเห็นว่าละครที่ผลิตโดยคนในสถานีก็ควรมีชื่อคณะ จึงตั้งชื่อคณะให้ว่า “คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์”

สัมพันธ์ พันธุ์มณี จบการศึกษาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ในปัจจุบัน) ได้ศึกษาวิชานาฏศิลป์กับปรมาจารย์หลายท่าน เช่น คุณหญิงนัญจกานุรักษ์ หม่อมต่วน ภัทรนาวิก ลมุล ยมะคุปต์ มัลลิก คงประภัสร์) เป็นต้น เมื่อจบการศึกษาได้มีโอกาสร่วมงานแสดงละครในคณะวิจิตรศิลป์ ของหลวงวิจิตรวาทการ และคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ เมื่อเป็นครูที่โรงเรียนเนติศึกษา ได้ 2 ปี จำนง รังสิกุล ได้ให้พจนีย์ โปรงมณี นาฏศิลป์รุ่นพี่ไปตามให้มาทำงานที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 จึงเริ่มงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ในตำแหน่งหัวหน้านาฏดุริยางค์ (สัมพันธ์ พันธุ์มณี, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2541)

เมื่อเริ่มงานในเดือนกันยายน 2498 สัมภาษณ์ พันธุ์มณี แสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอนสียะตราตามนกยูง รำคู่กับพี่สาวคือสุภาพ พันธุ์มณี ในระยะแรกเข้าทำงานสัมพันธ์ พันธุ์มณี มีอายุประมาณ 20 ปี จึงมีหน้าที่เป็นผู้แสดงในชุดต่างๆ เช่น รำอวยพรขึ้นปีใหม่ รำในวันเกิดของสถานี รำในรายการวันลอยกระทง รำวงมาตรฐาน คันทรพรพาสลา นอกจากนั้นก็ได้ออกแสดงละคร

รำหลายเรื่อง เช่น แสดงเป็นพระลอ (พระเพื่อน - พระแพง คือสุกรี จันทร์ภักย์ สินีนาฏ โปธิเวส) แสดงเป็นพลายบัว ในเรื่องขุนช้าง - ขุนแผน ตอนลักนางแว่นแก้ว แสดงเป็นพญาแครง (เรื่องพญาแครง) แสดงเป็นมะสะลมในละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนศึกเมืองกราน ส่วนละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเลือดสุพรรณ แสดงเป็นมังราย (พระเอก) สินีนาฏ โปธิเวส แสดงเป็นมังระโย เกศแก้ว มาศะวิสุทธิ์ แสดงเป็นดวงจันทร์ ส่วนเรื่องเจ้าหญิงกรณิการ์ แสดงเป็นเจ้าชายพิชิตพล น้องพระเอก (ผู้แสดงเป็นพระเอกคือ พงณา จารุจินดา) เจ้าหญิงกรณิการ์ คือดาเรศร์ ศาตะจันทร์

สัมพันธ์ พันธุ์มณี รู้สึกว่าตนเองมีอายุมากขึ้นไม่เหมาะสมที่จะแสดงเป็นพระเอกอีกต่อไป จำง รังสิกุล จึงแนะนำให้ไปชวมนาฏศิลป์รุ่นน้องคือ ทรงศรี เทวคุปต์ มาแสดงเป็นพระเอกละครรำแทนตัวสัมพันธ์ พันธุ์มณี จึงได้ทำให้ละครรำในระยะนั้นดังขึ้นเพราะ ทรงศรี เทวคุปต์ มีหน้าตา รูปร่างสวยงาม ลีลาการรำร่ามมากยากที่จะหาใครเสมอเหมือนได้ เป็นพระเอกละครรำที่ประชาชนนิยมมาก

หลังจาก 2 ปี ของการทำงาน สัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้ผันตัวเองมาเป็นผู้จัดรายการนาฏศิลป์ไทย ได้ผลิตรายการ “บทเรียนพอรำ” อันเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนนาฏศิลป์ไทยทีวี ช่อง 4 เพื่อสอนเยาวชนที่เป็นลูกหลานเจ้าหน้าที่สถานีโทรทัศน์* โดยออกอากาศสอนนาฏศิลป์ทางโทรทัศน์ พร้อมกับชักชวนเด็กที่อยู่ทางบ้านให้รำตาม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ทุกวันอังคาร ประมาณครึ่งชั่วโมง เวลาประมาณ 14.30 น. เมื่อออกอากาศไปได้ประมาณ 2 - 3 ครั้ง ได้มีเยาวชนทางบ้านสนใจมาขอเรียนนาฏศิลป์ด้วย จึงได้เปิดสอนนาฏศิลป์ที่สถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหม โดยใช้ห้องส่งและห้องแต่งตัวภายในสถานีเป็นที่สอน เมื่อมีนักเรียนมากขึ้นทำให้ไม่สามารถสอนคนเดียวได้จึงไปชวนรุ่นพี่รุ่นน้องจากโรงเรียนนาฏศิลป์มาช่วยสอน

เมื่อผู้เรียนนาฏศิลป์ในรายการบทเรียนพอรำมากขึ้น สัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้จัดรายการแสดงนาฏศิลป์ให้อยู่ท้ายรายการบทเรียนพอรำ และให้ชื่อรายการว่า “นักแสดงรุ่นเยาว์” เด็กๆ ได้แสดงความสามารถทางรายการนักแสดงรุ่นเยาว์เป็นเวลาหลายปี จำง รังสิกุล จึงให้สัมพันธ์ พันธุ์มณี จัดรายการละครรำเป็นเรื่องใหญ่ ให้เด็กที่เรียนมานานแล้วเป็นผู้แสดง ใช้ชื่อรายการว่า “ชุมนุมนาฏศิลป์ไทย” แสดงโดยศิษย์นาฏศิลป์ไทยทีวีและผู้ประกาศของสถานี

จากรายการชุมนุมนาฏศิลป์ไทย โดย ศิษย์นาฏศิลป์ไทยทีวี นี้เอง สัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้รับมอบหมายให้คัดเลือกผู้ที่มีความสามารถพิเศษเข้าทำงานเป็นพนักงานของโทรทัศน์ ผู้ที่ผ่าน

---

*มีสุทธารินี สิทธิไชย (ลูกสาวสมชาติ สิทธิไชย) ปรัชญาณี ไชยเจริญ (หลานอารีย์ นักดนตรี) ศิริกมล เปรมเสถียร กรณิการ์ ธรรมเกษร (ลูกสาวของเพื่อนสัมพันธ์ พันธุ์มณี) เป็นต้น

การคัดเลือกได้สี่บทองงานกิจการโทรทัศน์ งานแสดง และมีชื่อเสียงในวงการจนถึงปัจจุบันนี้ คือ วรรณิการ์ ธรรมเกษร นันทวัน เมฆใหญ่ ศิริพร วงศ์สวัสดิ์ พัทธรินทร์ บุรณสมภพ สุดาวดี อิศรภักดี นงลักษณ์ โรจนพรรณ อรวรรณ โปร่งมณี ไพจิตร (ชามนนท์) มหานนท์ อัมพร กิรติบุตร สว่างจิตร กาญจนเสถียร ฉันทนา ธาราจันทร์ นวลปราง เค้ามูลคดี ฯลฯ

หลังจากนั้นสัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้จัดรายการสวดสร้อยมาลา เป็นรายการครึ่งชั่วโมง ออกอากาศในวันอาทิตย์ เดือนละ 1 ครั้ง เวลาที่ออกอากาศประมาณก่อนข่าว เป็นรายการรำไทย ที่เด็กขนาดวัยรุ่นเป็นผู้แสดงซึ่งนักเรียนบางคนก็รำมาตั้งแต่รายการนักแสดงรุ่นเยาว์ เช่น วรรณิการ์ ธรรมเกษร พัทธรินทร์ บุรณสมภพ เป็นต้น

นอกจากรายการบทเรียนเพื่อนรำ นักแสดงรุ่นเยาว์ รายการชุมนุมนาฏศิลป์ไทย โดย ศิษย์นาฏศิลป์ไทยทีวี และรายการสวดสร้อยมาลาแล้ว สัมพันธ์ พันธุ์มณี ยังได้จัดละครรำในรายการสุดท้าย มีความยาวประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง และนำเด็กจากรายการดังกล่าวมาแล้วนี้มาแสดง รายการนี้บ้าง นอกเหนือจากเจ้าหน้าที่ของสถานีจะแสดงเป็นหลักแล้ว

เมื่อปลายปี พ.ศ. 2500 ได้มีชื่อคณะเป็นทางการว่า “นาฏศิลป์สัมพันธ์” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เรื่อยมา ละครสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 ในรายการสุดท้ายจะเป็นละครใหญ่ทั้งสิ้น เป็นละครที่จัดเข้าประจำวันเสาร์ซึ่งมีคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ด้วย เมื่อจัดละครรำมาหลายเรื่องทำให้ขาดผู้อุปถัมภ์ในการสนับสนุนเรื่องการเงิน ค่าใช้จ่ายในรายการ สัมพันธ์ พันธุ์มณี จึงได้ขออนุญาตจ้าง รังสิกุล ขอบจัดละครโบราณอิงประวัติศาสตร์ จึงทำให้ได้รับการสนับสนุนเรื่องการเงินมากขึ้น ทำให้คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์มีผลงานละครที่มีชื่อเสียงหลายเรื่อง เช่น

1. ละครจีน ได้แก่เรื่อง สามก๊ก (พ.ศ. 2501) ตอนหลงกลเตียวเสี้ยน (อารีย์ นักดนตรี เป็นเตียวเสี้ยน ราชพ โพธิเวส เป็นลิโป้ ม.ร.ว.ถนัดศรี สวัสดิวัฒน์ เป็นตังโตะ เท็งสติเฟื่อง เป็นวังฮุ้น) เจ้าจอมเจี๋ยกุน นางเนื้อหอม นางไซซี ฮวนลิอวยกับซิดังชัน (มีนาคม 2503 - ตุลาคม 2503) บทประพันธ์ของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์)

2. ละครพื้นทาง บทละครโดยขุนวิจิตรมาตรา ได้แก่ เรื่อง สหัสชัยและ นกโกกिला กฤษณราช (พ.ศ. 2502) ศรีอนงค์ (พ.ศ. 2502 และ พ.ศ. 2507)

3. ละครรำแบบพื้นทาง เด็กุ่นแรกได้แก่ วรรณิการ์ ธรรมเกษร ปรัชญาณี ไชยเจริญ นันทวัน เมฆใหญ่ ศิริพร วงศ์สวัสดิ์ เป็นต้น แสดงละครเรื่องแรก พระลอ ตอน พระลอลตามไก่ (10 พฤศจิกายน 2503) ราชาราช ตอนมะสะลุมกินเลี้ยง หรือเผด็จศึกเมืองกราน ตอน ขอคู่ตัวสมิงนครอินทร์ (1 พฤษภาคม 2504) ขุนช้าง - ขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ ตอนเสร็จศึกเชียงใหม่ หรือหลงเสน่ห์สร้อยฟ้า (ธันวาคม 2501) ตอน พลายเพชรพลายบัวออกศึก (8 พฤษภาคม 2508)

4. ละครหลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเจ้าหญิงกรรณิการ์ เจ้าหญิงแสนหวี (18 สิงหาคม 2505)

5. ละครประวัติศาสตร์

เรื่องขุนศึก (29 ตุลาคม 2505 - กุมภาพันธ์ 2504) ของไม้เมืองเดิม บทโทรทัศน์โดย สุวัฒน์ วรดิลก (รพีพร) มีความยาว 14 ตอน ผู้แสดงเป็นพระเอก กำธร สุวรรณปิยะศิริ คุณอารีย์ นักดนตรี เป็นนางเอก ทัด เอกทัต กำกับการแสดง เป็นละครที่ได้รับความนิยมสูงสุดของสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ดาราชายหญิงถูกระดมมาจนหมดสถานี

เรื่องทหารเอกพระบัณฑูร มีความยาว 4 ตอน ดาราผู้แสดงชุดเดียวกันกับเรื่องขุนศึก

เรื่องลูกทาส (มิถุนายน - ธันวาคม 2508)

เรื่องขุนศึกมหाराช (กุมภาพันธ์ 2510 - พฤษภาคม 2511)

6. ละครร้อง (กุมภาพันธ์ 2506) เรื่องสาวเครือฟ้า พ่อเครือณรงค์ เจ้าลอ บทประพันธ์ของยาขอบ นันทาเทวี (พ.ศ. 2505, พ.ศ. 2511)

7. ละครชีวิตรักลูกทุ่ง (พ.ศ. 2507) เรื่องแผลเก่า บทประพันธ์ของไม้เมืองเดิม รพีพร ทำบทโทรทัศน์ นันทวัน เมฆใหญ่ เป็นนางเอก คู่กับ กำธร สุวรรณปิยะศิริ เป็นพระเอก

ประมาณ พ.ศ. 2519 สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ย้ายมาอยู่ที่บริเวณแถวบางลำภู รายการนักแสดงรุ่นเยาว์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นรายการเยาวชนมิตร รูปแบบรายการนำเสนอรายการเป็นแบบรายการนักแสดงรุ่นเยาว์ทุกประการ คือ มีการแสดงนาฏศิลป์ของเด็กอายุราว 5 - 10 ปี ทั้งที่เป็นศิษย์นาฏศิลป์ไทยทีวี และจากโรงเรียนต่างๆ ที่สัมพันธ์ พันธุ์มณี เชิญมาออกอากาศ รายการนี้ดำเนินมาจนถึงปี พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นปีที่สัมพันธ์ พันธุ์มณี ลาออกจากการทำงานสถานีโทรทัศน์ช่อง 4

โรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์ (พ.ศ. 2507 - ปัจจุบัน)

ขณะที่สัมพันธ์ พันธุ์มณี ทำงานอยู่ที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ต้องสอนลูกศิษย์ในรายการบทเรียนเพื่อนรำ เมื่อนานไปผู้เรียนมากขึ้นจึงได้เชิญครูจากโรงเรียนนาฏศิลป์ซึ่งเป็นรุ่นพี่รุ่นน้องมาช่วยสอน ได้แก่ ประทีน พวงลำลือ จริญญาศรี วีระวานิช เป็นต้น ยิ่งนานวันนักเรียนก็เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากห้องส่งของสถานีใช้เป็นห้องสอนรำไม่เพียงพอ สัมพันธ์ พันธุ์มณี ซึ่งคิดจะตั้งโรงเรียนสอนนาฏศิลป์อยู่แล้วจึงได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนขึ้น ที่บ้านเลขที่ 199 ถนนอำนวยการ เขตดุสิต กรุงเทพฯ และได้ขออนุญาตจาก

กระทรวงศึกษาธิการก่อตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2507 เพื่อให้เป็นโรงเรียนสอนวิชานาฏศิลป์โดยเฉพาะ ทั้งมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ตลอดไป
2. เพื่อเป็นการสนับสนุนการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

โรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์ สอนทุกวันเสาร์ - อาทิตย์ ผู้เรียนเลือกวันใดวันหนึ่งเรียนอาทิตย์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง ปัจจุบันมีนักเรียนประมาณ 200 คน มีผลงานการแสดงต่างๆ เช่น ราววยพระพร เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 12 สิงหาคม ทางสถานีโทรทัศน์ การแสดงประจำปี ณ สังกัดศาลา ณ ศูนย์สังคีต ธนาคารกรุงเทพ สาขาผ่านฟ้า เป็นต้น

คณะจารุกนก (ประมาณ พ.ศ. 2501 - 2502)

คณะจารุกนกเป็นคณะนาฏศิลป์ที่จัดแสดงละครรำแบบพันทาง โดยได้รับการสนับสนุนจากนายพล จารุณนิช ผู้เป็นเจ้าของคณะละครวิทยุชื่อ จารุกนก ซึ่งได้มองเห็นความสามารถและความตั้งใจจริงในการจัดการแสดงของ สมพิศ รมัญหวนสนธิ จึงได้ให้ความอนุเคราะห์จัดหาทุนให้ดำเนินงานจัดการแสดงละครออกเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม (สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, 2538)

สมพิศ รมัญหวนสนธิ และจรรยา ศรีเกษมณี จบการศึกษาจากโรงเรียนนาฏศิลป์กรมศิลปากร ร่วมกันจัดการดำเนินงานการแสดงของคณะจารุกนก ได้มุ่งความสนใจในกระบวนการแบบมากขึ้น โดยสมพิศ รมัญหวนสนธิ ได้ไปฝึกหัดการต่อสู้ (ใช้ดาบจริง) จากสำนักดาบพุทธไรศวรรค์ ฝึกหัดหอกกับจ่านง บำเพ็ญทรัพย์ (ครูเป็ง) และสมชาย มีคุณสุด (ครูเป่า) เพื่อนำมาใช้ในการแสดงเรื่อง ชัยชนะพระนเรศวร โดยสมพิศ รมัญหวนสนธิ รับบทเป็นพระนเรศวร ในการแสดงเรื่องนี้ได้นำผู้มีฝีมือในการใช้อาวุธจริงมาร่วมแสดง นับเป็นจุดเด่นเป็นผู้นำคณะอื่นๆ ในขณะนั้น และจะใช้กระบวนการน้อยที่สุด เป็นคณะแรกที่ใช้เทคนิคของภาพยนตร์เข้ามาช่วย เช่น ในฉากที่นางเอกต้องหนีตามพระเอกเมื่อกระโดดลงมานั่งจากหน้าต่างก็ซ่อนอยู่บนหลังม้าตัวเดียวกัน พระเอกควมม้าหนีเข้าไปในป่า

จรรยา ศรีเกษมณี พระเอกประจำคณะ และสมพิศ รมัญหวนสนธิ ผู้ริเริ่มประจำคณะ ร่วมกันให้ทำรำและฝึกซ้อมผู้แสดง ได้ออกแบบกระบวนการท่าระบำรำฟ้อนและละครเรื่องต่างๆ ให้แก่ผู้แสดง เช่น

ฟ้อนพม่า เพื่อใช้ประกอบการแสดงเรื่องราชาธิราช

ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามลาพระราชธิดา

กายสิงห์ ของ พ.เนตร รังษี

กามนิต - วาสัญญี ได้เชิญจาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ มาเป็นที่ปรึกษาในการใช้ท่าทางของ นาฏศิลป์อินเดีย

ชัยชนะของผู้แพ้

เวสสันดร ละครร็อง มี คุษฎี เถาเสถียร ได้มาร่วมช่วยฝึกหัดการแสดง คนตรีได้รับความร่วมมือจากกองทัพของธรรมนุญ ปุ่กานนท์ เครื่องแต่งกายได้รับความเอื้อเฟื้อจากแม่ชฌ็อย เป็นละครที่ได้รับความสนใจ

ราชาธิราช เล่นแบบพันทางผสมแบบสากล ผู้แสดงต้องร้องเพลงสากล เช่น ในฉากเกี้ยว โดยมีวงดนตรีของเวส สุนทรจามร เป็นผู้ทำดนตรี

ผู้ร่วมงานในหน้าที่ต่างๆ เช่น กำกับการแสดง นิรนาถ ชำของยุทธ, กำกับรายการสมชาย มาลาเจริญ, ผู้จัด สัมพันธ์ พันธุ์มณี, เครื่องแต่งกาย สุดสาย สมิตินันท์, คนตรีพริ้ง คนตรีรส

สมพิศ ราษฎร์หวานสนิท ได้กล่าวถึงความสำคัญที่ได้เป็นผู้จัดและแสดงละครกับคณะจารุกนก โดยเฉพาะบทตัวโกงได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และได้รับคำชมเชยจากคุณครูที่โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร เช่น

สุวรรณี ชลานุเคราะห์ ได้กล่าวชื่นชมว่า “นี่ไม่ถึงจะเก่งอย่างนี้” ในเรื่องนี้ สมพิศราษฎร์หวานสนิท ได้กล่าวถึงบทที่ได้รับขณะที่เรียนนั้นจะเป็นบทสามัญทั่วไป บทที่เด่นคือเป็นม้าของอิเหนาซึ่งมีคนชมว่า ม้าอิเหนาสวย รำเท่

ลมุล ยมะคุปต์ ซึ่งเป็นผู้ฝึกซ้อมให้กับคณะพลาขมงคลและคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ ให้ความไว้วางใจโดยให้คิดทำรำมาให้ดูและจะปรับทำให้ เพราะขณะที่เล่นละครของคณะจารุกนกและคณะภาวนามงคล ก็ยังมาแสดงให้กับคณะพลาขมงคล และในปี พ.ศ. 2539 ได้พบกับคุณครูส่องชาติ ...คุณครูบอกให้มารับทำรำอิเหนาจากกรีซ ซึ่งเป็นสุดยอดกระบวนรำของอิเหนาฝีมือระดับชั้นครูที่เป็นที่ยอมรับในวงการนาฏศิลป์ไทย และน้อยคนนักที่ครูจะยินดีต่อทำรำให้

คณะภาวนามงคล (พ.ศ. 2502)

คณะภาวนามงคลเป็นคณะนาฏศิลป์ที่จัดแสดงละครแบบพันทาง ในรายการสุดท้ายเป็นประจำทุกเดือนทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สนามเป้า (ปัจจุบันคือสถานีโทรทัศน์ช่อง 5) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงมาเสนอละครชุดในปี พ.ศ. 2513 (เพาวิภา ภมรสติชัย, 2528)

ผู้เป็นเจ้าของรายการได้แก่ สังเวียน วิจารณ์บุตร ผู้แสดงเป็นพระเอกได้แก่ สมพิศราษฎร์หวานสนิท เทียมแข (กุญชร ณ อยุธยา) จรูญโรจน์ ผู้แสดงเป็นนางเอกได้แก่ รานีว่องสวัสดิ์ ทองคำ ... เรื่องแรกที่จัดแสดงคือ พระมณิพิชัย และมีเรื่องอื่นๆ อีก เช่น ราชาธิราช

จัดแสดงเป็นเรื่องราวหลายตอนจบ ผู้อุปถัมภ์รายการได้แก่ บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด (สมพิศ งามัญหวนสนิท, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2541)

คณะพรรณฉวี (ประมาณ พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2503)

คณะพรรณฉวี เป็นละครที่จัดแสดงทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ผู้เป็นเจ้าของคณะคือประทีน พวงสำลี ซึ่งเดิมจัดละครวิทยุคณะพรรณฉวี เมื่อมาเป็นครูช่วยสอน นาฏศิลป์ ที่วีช่อง 4 ให้กับสัมพันธ์ พันธุ์ณี ได้ร่วมแสดงละครให้กับคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ โดยแสดงเป็นพระเจ้าโกสัมพี และแสดงเรื่องราวราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา เป็นพระเจ้ากรุงอังวะ ต่อมาประทีน พวงสำลีได้ตั้งคณะละครพรรณฉวี จัดแสดงละครพันทางแนวจินตนิยายหนักไปทางละครพูด มีนาฏศิลป์เข้าไปประกอบได้เป็นผู้เลือกเรื่อง ทำบทละคร ฝึกซ้อม มีผู้อุปถัมภ์รายการคือ บริษัท อินเทอร์เน็ตเอชเอ็น เอ็นเจียนริ่ง สูดสาย สมิตินันท์ จัดการเรื่องเครื่องแต่งกาย กำกับรายการโดย นิรนาถ ชำของยุทธ เรื่องที่แสดง เช่น แก้วฟ้า ศรีทง ลูกสนม ความรักของสัตยา เป็นต้น

ประทีน พวงสำลี เป็นนักแสดงของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ในบทบาทที่คนดูชื่นชอบ คือ พระเจ้ากรุงอังวะ และหลวงต่างใจ มีความสามารถในการแต่งบท ระบาย รำ ฟ้อน ในโอกาสต่างๆ รวมทั้งแต่งบทละครเป็นจำนวนมาก ได้ออกแบบทำรำ ฝึกซ้อม และกำกับการแสดง ให้กับหลายหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ เมื่อเข้ามาทำงานให้กับวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ได้สร้างสรรค์ผลงานทั้งระบำ รำ ดนตรี และละครเรื่องต่างๆ มากมาย เป็นที่รู้จักในวงการนาฏศิลป์ทั่วไป (ประทีน พวงสำลี, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2541)

คณะเกษรศิลป์ (พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2505)

คณะเกษรศิลป์ เป็นคณะนาฏศิลป์ที่จัดแสดงละครรำ ละครร้อง ของสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สนามเป้า แต่เดิมผู้แสดงนาฏศิลป์คณะเกษรศิลป์แสดงให้แก่คณะจารุกนก ของสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ในระยะหลังคณะจารุกนกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการแสดงละครชีวิตสมจริง เมื่อทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ได้ให้เวลาในการแสดงละครเพิ่มขึ้น จรูญศรี เกษรมณี เป็นผู้นำกลุ่มนักแสดงนาฏศิลป์จากคณะจารุกนกมาแสดงที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 และได้ศรีนวล แก้วบัวสาย มาเป็นผู้ฝึกซ้อมละครร้อง

จรูญศรี เกษรมณี (ถึงแก่กรรม) มีฝีมือในการแสดงนาฏศิลป์จนเป็นที่รู้จักในบทบาทของพระสุชนเลือกคู่ จากเรื่องมโนห์รา ของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร หลังจากจบการศึกษาได้เข้าทำงานที่โรงเรียนเฉลิมศาสนศึกษา สอนวิชานาฏศิลป์ระดับประถม เป็นผู้ช่วยเจริญศรี ศาสตร์วิไล ฝึกซ้อมการแสดงละครให้กับคณะเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ เคยแสดงละครเสภา

เรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน ตอน พลายงามอาสา รับบทเป็นพระพันวษา ทำงานที่โรงเรียนเฉลิม
 ศาสน์ศึกษาได้ประมาณ 1 ปี จึงลาออกและไปแสดงนาฏศิลป์ตามห้องอาหารต่างๆ และได้จัดการ
 แสดงนาฏศิลป์ที่ห้องอาหารยูงทอง โรงแรมไทยโฮเต็ล และได้รับการชักชวนจาก สมพิศ รมัญ
 หวานสนิท แสดงละครให้กับคณะจากรุกนก เมื่อจัดตั้งคณะเกษรศิลป์ขึ้น ได้แสดงเป็นพระเอก
 ของคณะโดยมีสมพิศ รมัญหวานสนิท รับบทเป็นตัวโกง ต่อมาได้ชักชวนเมตตา รุ่งรัตน์
 และวรรณิ จารุปาน มาเป็นพระเอกนางเอกให้กับคณะเกษรศิลป์ด้วย (สมพิศ รมัญ-หวาน
 สนิท และ ยุพิน กงสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2541)

คณะรังษินิสา (พ.ศ. 2506 - 2507)

คณะรังษินิสา เป็นคณะนาฏศิลป์เอกชนจัดแสดงละครในรายการสุดท้ายของสถานี
 โทรทัศน์ช่อง 7 สนามเป้า สุวัฒน์ วรดิลก เป็นผู้ตั้งชื่อคณะให้แก่ผู้เป็นเจ้าของคณะ คือ สมพิศ
 รมัญหวานสนิท

สมพิศ (รมัญหวานสนิท) นิมิหุด เข้าศึกษาที่โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร
 เมื่อปี พ.ศ. 2485 - 2492 สาเหตุที่ศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์เนื่องจากมีความประทับใจบทบาทการ
 แสดงของ สุวรรณิ ชลานุเคราะห์ ที่แสดงเป็นตัวไกรทอง เริ่มแรกได้รับเลือกให้เป็นตัวนาง
 ต่อมารูปร่างสูงครุจึงเปลี่ยนให้แสดงเป็นตัวพระ ขณะที่เป็นตัวนางนั้นได้เรียนกับจำเรียง พุ
 ประดับ อัจฉรา อยู่ปิยะ เมื่อเรียนได้ 3 ปี จึงเปลี่ยนมาเรียนเป็นตัวพระกับสะอาด แสงสว่าง
 ส่องชาติ ชื่นศิริ ออบเชย ทิพโกมุท ขณะที่เรียนได้แสดงละครเรื่องราชาธิราช ตอน สมิง
 พระรามอาสา พลายเพชรพลายบัว พ่อขุนรามคำแหง (เป็นผู้รำเบิกโรงในเพลงร่ำอริชฐาน)
 เข้าร่วมติกลงยาวเวลาที่ขาดตัวแสดงชาย ระยะเวลาที่แสดงละครผู้ที่ฝึกซ้อม คือ ลมุล ยมะคุปต์
 เมื่อจบการศึกษาระดับชั้นมัธยมปีที่ 6 ในปี พ.ศ. 2492 แล้วไปสอบเทียบได้ประกาศนียบัตรครุ
 ประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2493 ไปเป็นครูสอนนาฏศิลป์ที่โรงเรียนวุฒศึกษา (พ.ศ. 2493 - 2498)
 6 ปี และที่โรงเรียนสมบุญวิทยา (พ.ศ. 2499 - 2514) 15 ปี ระหว่างที่เป็นครูสอนนาฏศิลป์ที่โรง
 เรียนทั้ง 2 แห่งนี้ได้ไปแสดงละคร จัดตั้งคณะ ดังนี้

พ.ศ. 2499 - 2505 เป็นศิลปินแสดงประจำอยู่กับคณะละคร 3 คณะ คือ

1. คณะจากรุกนก สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม
2. คณะภาวนามงคล สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สนามเป้า
3. คณะพลายมงคล สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม

พ.ศ. 2503 - 2505 เป็นศิลปินแสดงประจำอยู่กับคณะเกษรศิลป์ ทางสถานีโทรทัศน์
 ช่อง 7 สนามเป้า

พ.ศ. 2506 - 2507 ตั้งคณะละครของตนเอง ชื่อ รังษินิสา

พ.ศ. 2507 เลิกจัดแสดงละครทางโทรทัศน์ สาเหตุเพราะป่วยหนักเพราะแท้งบุตรคนที่ 2 ต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลถึง 3 เดือน เป็นเหตุให้สถานีเอาเวลาคืนจึงไม่ได้จัดแสดงอีกเลย เมื่อหายป่วยแล้วได้กลับมาร่วมแสดงกับคณะพลาสมงคล จนกระทั่งได้ร่วมช่วยฝึกซ้อมด้วยใน ระยะเวลาหลังจนคณะพลาสมงคลเลิกกิจการ

พ.ศ. 2522 เป็นศิลปินแสดงประจำอยู่กับคณะละครขามมงคล ทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3

พ.ศ. 2524 เป็นวิทยากรพิเศษให้แก่ภาควิชานาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา จนถึงปัจจุบัน

ผลงานผู้กำกับการแสดงและนักแสดงมีเป็นจำนวนมาก เท่าที่สมพิศ รมัญญหวานสนิท จดจำได้ คือ

1. เรื่องอิเหนา เป็นละครสังคีต แสดงเป็นอิเหนา
2. เรื่อง ย่าหรีน - หมั้นหย่า เป็นละครพันทาง แสดงเป็นย่าหรีน
3. เรื่องสังข์ทอง เป็นละครนอก แสดงเป็นท้าวสามล
4. เรื่องขอมพระกลิ้ง เป็นละครนอก แสดงเป็นพระมณีพิชัย
5. เรื่องพระลอ เป็นละครพันทาง แสดงเป็นพระลอ
6. เรื่องราชาธิราช เป็นละครพันทาง แสดงเป็นสมิงพระราหู พระเจ้ากรุงอังวะ อาริมาวง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (ตอนชีวิตรักกลางกาย)
7. เรื่องขุนช้าง - ขุนแผน เป็นละครเสภา แสดงเป็น หลวงต่าใจ (ตอน พลายเพชรพลาสมงคลออกศึก) พระไวย (ตอนพระไวยแตกทัพ)
8. เรื่องพระเวสสันดร เป็นละครร้อง บทประพันธ์ของพรานบุญ แสดงเป็น พระเจ้ากรุงสัตยชัย
9. เรื่องอาบุญหะชัน เป็นละครร้อง ปรับปรุงบทประพันธ์โดยพรานบุญ แสดง เป็นพระเจ้ากาหลิบ
10. เรื่องใต้ดาวโจร เป็นละครร้อง แสดงเป็นโจร
11. เรื่องพ่อขุนเม็งราย บทละครของ สมภพ จันทร์ประภา แสดงเป็น พ่อขุนเม็งราย
12. เรื่องสี่ปอขยับ เป็นละครพันทาง แสดงเป็นพ่อขุนศรีราช
13. เรื่องอุ้มทอง เป็นละครพันทาง แสดงเป็นเจ้าราม
14. เรื่องพญาราชวังสัน เป็นละครรำ พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงเป็นพญาราชวังสัน
15. เรื่องเกล้าฟ้าจอมพระยา แสดงเป็น ฉเวยอ

16. เรื่องฉวางกาย แสดงเป็น เจ้าราชบุตร , มังคละเทวี
17. เรื่องกามนิต - วาสิวฐี แสดงเป็น สาคะเคียน
18. เรื่องเสื่อทับ แสดงเป็น เสื่อทับ
19. เรื่องชัยชนะของผู้แพ้ แสดงเป็น พระเอก
20. เรื่องกาگی แสดงเป็น พระเจ้าพรหมชาติ
21. เรื่องนางนงรำ แสดงเป็น เจ้าเมือง

คณะละครวังยี่นิสา สมพิศ รามัญหวานสนิท ได้ดำเนินกิจการด้วยตนเองตั้งแต่จัด
หาบทละคร ฝึกซ้อม สร้างเครื่องละคร ได้จัดแสดงทั้งละครรำ ละครพันทาง ละครร้อง
ละครอิงประวัติศาสตร์. เรื่องที่จัดแสดงมีเรื่องต่างๆ เช่น

ดาหลัง บทละครโดย ชุนวิจิตรมาตรา มี 12 ตอนจบ แสดง 1 ปี สมพิศ รามัญ-
หวานสนิท ได้จัดสร้างเครื่องละคร

ชีวิตรักฉวางกาย, เจ้าขุนเครื่อง บทละครโดย สุวัฒน์ วรดิลก (ใช้นามปากกา แสง
สนิท)

พระลอ สมพิศ รามัญหวานสนิท ปรับปรุงให้เป็นละครอิงประวัติศาสตร์ โดยมีเวช
สุนทรจามร เป็นผู้ให้คำแนะนำและใส่ทำนองเพลง ผู้แสดงร้องเพลงในบางตอน ไม่แต่งกายยืน
เครื่อง ใช้การร่ายรำน้อยมาก ซึ่งได้รับความนิยมและถูกใจผู้ชมทั่วไป

ผู้ร่วมงานในหน้าที่ต่างๆ เช่น

ดอกดิน กัญญามาลย์, สมควร กระจ่างศาสตร์ กำกับการแสดงละครอิงประวัติศาสตร์

เท็ง สติเฟื่อง, ธีรศักดิ์ พุฒตาล ติดต่อผู้อุปถัมภ์รายการ

สุคสาย สมิตินันท์ เครื่องแต่งกาย

คณะฉัตรแก้ว (พ.ศ. 2512)

คณะฉัตรแก้ว เป็นคณะละครของสมภพ จันทระประภา ซึ่งเป็นคณะละครสมัครเล่น
ได้รวมตัวกันในกลุ่มของผู้มีความสนใจ ที่ไม่ได้ศึกษาวิชาชีพนานาชาติมาโดยตรงแต่ด้วยความรัก
ในศิลปการแสดง จึงเข้าร่วมกันทำละครดึกดำบรรพ์ โดยมีสมภพ จันทระประภา เป็นผู้นำ

พ.ศ. 2511 ฯ พณ ฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐบาลมีบัญชาการให้สมภพ จันทรประภา* แต่งบทละครเพื่อจัดแสดงทุกเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 3 รอบ สมภพ จันทรประภา ได้แต่งบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง นางเสื่อง เป็นเรื่องแรก จัดแสดงที่โรงละครแห่งชาติ โดยมีคำชี้แจงลักษณะการแสดงละครเรื่องนี้ว่า “ครบตามการละเล่นของไทยแต่โบราณในรูปของละครดึกดำบรรพ์ โดยพยายามแสวงหาสติปัญญาจากผู้ทั้งหลายมาจัดการปรับปรุง ผสมผสานของเก่ากับของใหม่ ให้กลมกลืนดีที่สุดในสิ่งที่ทำได้” (สมภพ จันทรประภา, 2511) และได้กล่าวอธิบายลักษณะการแสดงละครไว้ในคำนำของบทละครว่า ละครดึกดำบรรพ์ที่จัดแสดงนั้นเป็นละครแบบ “พันทาง” ผสมกับละครแบบ “ดึกดำบรรพ์” (สมภพ จันทรประภา, 2515) ส่วนการวิธีแต่งบทละครและการแสดงละครดึกดำบรรพ์ ได้อธิบายว่า “ได้รับอิทธิพลจากละครหลายๆ แบบที่กระทบทางหู ทางตา คือละครหลวงวิจิตรวาทการ และละครพระร่วง ของรัชกาลที่ 6” (สมภพ จันทรประภา, สัมภาษณ์โดย จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 19 กุมภาพันธ์ 2530) และมีจุดประสงค์ต้องการจะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของบรรพบุรุษ (สมภพ จันทรประภา, 2515) อีกประการหนึ่ง “ต้องการสร้างละครที่มีอะไรสวยๆ งามๆ แปลกตา แปลกหูคนดู จึงเลือกเรื่องของคนหลายๆ ชชาติมาแต่ง คนดูจะได้เห็นเสื้อผ้าสวย ฉากสวย ได้ฟังเพลงเพราะ” (สมภพ จันทรประภา, สัมภาษณ์ โดย จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 19 กุมภาพันธ์ 2530)

---

* อาจารย์สมภพ จันทรประภา เกิด 14 กุมภาพันธ์ 2562 ถึงแก่กรรม 28 พฤศจิกายน 2530 เป็นบุตรของหลวงประภคติมรรณี (สมนึก จันทรประภา) และ ม.ล.ชุบ (เสนีนวงศ์) จันทรประภา จบการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ สาขาเหมืองแร่ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับราชการในตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากร และผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ มีผลงานหนังสือ เช่น หนังสือสมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า บทความสารคดีทางวิชาการธรณีวิทยา ชื่อ ประวัติบุคคลประวัติศาสตร์โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ได้รับรางวัลที่ 1 จากมูลนิธิวิชาการหนังสือพิมพ์เรื่อง “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ได้รับรางวัลชมเชยเรื่อง “นรชาติ” ในการประกวดหนังสืองานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ได้แต่งบทละครมากกว่า 30 เรื่อง บทละครที่แสดงในพระราชฐาน เรื่อง พระสุพรรณกัลยา เรื่องสมเด็จพระนเรศวรและพระสุพรรณกัลยา เรื่องสมเด็จพระสุริโยทัย เรื่องศึกบางระจัน และบทละครที่แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ เรื่องนางเสื่อง เรื่องพระรามคำแหง เรื่องผู้วิเศษ เรื่องสามัคคีเภท เรื่องสมเด็จพระนเรศวร เรื่องตามพรลิงค์ และอื่นๆ ที่แสดงตามโทรทัศน์ ฯลฯ ผลงานที่ภูมิใจที่สุดคือ หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก เรื่อง “วินัยที่ได้ศึกษาดีแล้ว” ได้รับพระราชทานรางวัลที่ 1 ในงานพระราชพิธีทรงบำเพ็ญวิสาขบูชา ประจำปี 2510

พ.ศ. 2512 สมภพ จันทรประภา ได้ตั้งคณะฉัตรแก้ว รวบรวมนักแสดงสมัครเล่น จัดแสดงละครเรื่อง “ฉัตรแก้ว” เป็นเรื่องแรกที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ในรายการสุดท้าย โดยมีระยะเวลา 2 เดือนต่อครั้ง

ละครที่จัดแสดงทางโทรทัศน์ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ได้มีผู้วิเคราะห์บทละครดึกดำบรรพ์ของสมภพ จันทรประภา ประเภทที่แต่งขึ้นเพื่อจัดแสดงทางโทรทัศน์ มี 22 เรื่อง (จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 2532) ได้แก่

1. หนองหาญ	2. นักพงศา
3. บูเช็กเทียน	4. ไสเลนทร์ธิดา
5. ตรอยกำพรส	6. ท้าวทองกีบม้า
7. อสัตย์เดหวา	8. วิสุทธิดาเทวี
9. ศรีปราชนย์	10. ชยเนตร
11. พระเจ้าอุทอง	12. ไอร์ลังคะ
13. สมิงทอ	14. ฟ้าว
15. พระสุพรรณกัลยา	16. คำไข่น้อย
17. ชิงตึ้ง	18. คະคูวา
19. เจ้าองค์หล่อ	20. ท้าวศรีสุดาจันทร์
21. เฉกอะหมัด	22. จามครวญ

พ.ศ. 2515 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงรับคณะละครฉัตรแก้วไว้เป็นคณะละครอาสาสมัครในพระบรมราชานุอุปถัมภ์ มีหน้าที่ตามเสด็จพระราชดำเนินไปแสดงที่จังหวัดต่างๆ ในระหว่างที่ทรงแปรพระราชฐาน บทละครที่จัดแสดงถวายทอดพระเนตรมักจะส่งบทถวายให้ตรวจแก้ก่อนเสมอ เช่น เรื่องสมเด็จพระสุริโยทัย (สมภพ จันทรประภา, สัมภาษณ์ โดย จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 17 มีนาคม 2530)

ละครดึกดำบรรพ์ที่จัดการแสดงบนเวที จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา ได้วิเคราะห์ไว้ว่ามีบทละครดึกดำบรรพ์ 8 เรื่อง ของสมภพ จันทรประภา ที่แต่งขึ้นสำหรับจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ ได้แก่

1. นางเสือง	2. พ่อขุนเม็งราย
3. พระรามคำแหง*	4. ศรีธรรมมาโศกราช
5. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	6. ชีลิน **
7. สมเด็จพระสุริโยทัย	8. พ่อขุนผาเมืองผู้เสียสละ ***

บทละครดังกล่าวนี้ได้นำไปจัดแสดงที่เวทีโรงละครอื่นๆ อีก เช่น เวทีสวนอัมพรพระราชวังสวนดุสิต เชียงใหม่ เป็น หรือนำไปจัดในลักษณะของละครกลางแจ้ง

นอกจากจะมีละครดึกดำบรรพ์เรื่องต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วที่จัดแสดงทางโทรทัศน์ อาจารย์สมภพ จันทรประภา ยังได้แต่งบทละครไว้สำหรับออกอากาศอีกหลายเรื่อง เช่น ฉัตรแก้ว บารมีมากพันรำพัน กรมพระยาตำราจราชานุภาพ เงินถุงแดง พระยอดเมืองขวาง อยุรยาอาภูทไสเลนทร์ นักพงศา ท้าวทองกีบม้า ตะควา ตามพรลิงค์ ยามาต้า บรรพชนไทย เป็นต้น

ผู้ร่วมงานละครของ สมภพ จันทรประภา ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบทละครดึกดำบรรพ์ไว้ดังต่อไปนี้

1. บทละคร

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้กล่าวถึงวิธีการแต่งบทละครว่า บทละครบางเรื่องแต่งขึ้นภายหลังจากการกำหนดวางตัวผู้แสดงสำคัญไว้ก่อน แล้วจึงแต่งบทละคร บทร้อง และบรรจุทำนองเพลงให้เหมาะสมกับความสามารถในการขับร้อง ในการรำ ของผู้ที่จะแสดงเป็นตัวละครนั้นๆ เช่น บทเจ้าพระยานครฯ ในบทละครเรื่อง ศรีปราชญ์ แต่งขึ้นสำหรับให้อาจารย์เด่นดวง พุ่มศิริ แสดงโดยเฉพาะ (รศ. ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, สัมภาษณ์โดย จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา, 17 กรกฎาคม 2531)

สุกชัย สิทธิเลิศ กล่าวถึงบทละครโทรทัศน์ว่าเมื่อแต่งเสร็จขณะที่ยังจะมีภาระแก้ไข เปลี่ยนแปลงบทบ้าง เพื่อให้เรื่องสนุก (สุกชัย สิทธิเลิศ, สัมภาษณ์ โดย จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา, 14 ธันวาคม 2531)

สุรางค์ อิงคเวทย์ ได้เล่าถึงการแต่งบทละครเวทีว่า เรื่อง พ่อขุนเม็งราย จะแก้ไขบ่อยมาก เพราะเตรียมแสดงหลายหนกว่าจะได้แสดงก็หลายปี แก้บทหลายหน คุณสมภพบอกว่าเรื่องพ่อขุนเม็งรายเป็นเรื่องที่ดีที่สุด (สุรางค์ อิงคเวทย์, สัมภาษณ์โดย จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา, 14 ธันวาคม 2531)

* แต่งให้ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

** แต่งให้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*** แต่งให้ มหาวิทยาลัยมหิดล

2. ผู้แสดง

คณะละครฉัตรแก้ว และคณะละครสมัครเล่นในพระบรมราชินูปถัมภ์ จะมีผู้แสดงประจำ เช่น สุภชัย สิทธิเลิศ สุประวัต ปัทมสูตร ศิริพร วงศ์สวัสดิ์ สาวิกา ชื่นคงชู และสุรางค์ อิงคเวทย์ ส่วนการแสดงของสถาบันต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ สมภพ จันทรประภา สุรพล วิรุฬห์รักษ์ จุลลา งอนรด และสุภชัย สิทธิเลิศ จะช่วยพิจารณาคัดเลือกผู้แสดงเป็นตัวยุติสำคัญก่อนแล้วจึงแต่งหรือแก้ไขบทให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้แสดง

3. บทร้องและบทเจรจา

ผู้ชมที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย มุ่งที่กลุ่มเยาวชนเป็นสำคัญ บทร้อง บทเจรจาจึงใช้ถ้อยคำง่ายๆ เพราะคำนึงถึง “การทำละคร เมื่อสื่อกับวัยรุ่นภาษาต้องง่าย” (รศ. ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, ผู้ร่วมอภิปรายเรื่อง สหวิทยาการกับวรรณคดีไทย ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 กุมภาพันธ์ 2531)

4. ศิลปะการรำรำ

ลักษณะและศิลปะการรำรำในการแสดงละครดึกดำบรรพ์ของ สมภพ จันทรประภา “เป็นลักษณะการรำประกอบบท ไม่ใช่รำตีบททุกคำ” (สุภชัย สิทธิเลิศ, สัมภาษณ์ โดย จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 16 กรกฎาคม 2529) มีการสอดแทรกกระบ่าวัวในเรื่อง

5. การแต่งกาย

ได้เป็นที่ยอมรับว่ามีความงดงามและใกล้เคียงกับยุคสมัยของเนื้อเรื่องที่จัดแสดง

6. ฉาก

ฉากประกอบการแสดงโดยเฉพาะละครดึกดำบรรพ์ที่จัดแสดงบนเวทีจะมีผู้ชมเชยเสมอว่ามีฉากงามตระการตา ผู้ออกแบบฉากจะพิถีพิถันและลึ้นเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรู้ทางศิลปะและการละคร เช่น คุณไข่มุก ชูโต ออกแบบฉากละครเรื่องสมเด็จพระสุริโยทัย สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ออกแบบฉากละครเรื่อง ศรีธรรมมาโศกราช และชีสิน เป็นต้น

ละครดึกดำบรรพ์ได้รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาอันจำกัด ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2452 เพราะหลังจากนั้นเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ล้มป่วยทุพพลภาพ คณะละครจึงขาดผู้อุปถัมภ์ ประกอบกับมีละครชนิดใหม่เกิดขึ้น หลังจากทีละครดึกดำบรรพ์เงียบหายไปนาน สมภพ จันทรประภา อติตรองอธิบดีกรมศิลปากรได้ให้ความสนใจและฟื้นฟูละครดึกดำบรรพ์ขึ้นมาอีกครั้ง ด้วยความพยายามที่จะเสนอละครที่แสดงโดยชายจริง หญิงแท้ มีฉากประกอบ และมุ่งที่จะปรับปรุงละครดึกดำบรรพ์แบบเก่าให้กลมกลืนกับการเสนอในรูปแบบใหม่ซึ่งถูกกำหนดด้วยสถานการณ์ ได้แก่ การแสดงทางโทรทัศน์ การแสดงบนเวทีทั้งในโรงละครและกลางแจ้ง ตลอดจนแนวการเสนอละครมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

ตัวที่แตกต่างจากละครดึกดำบรรพ์ของเก่า จึงน่าจะกล่าวได้ว่าละครดึกดำบรรพ์ของสมภพ จันทระภา เป็น “ละครดึกดำบรรพ์ที่ร่วมสมัย”

คณะขาบมงคลและโรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล

คณะขาบมงคล (พ.ศ. 2522 - 2523)

คณะขาบมงคลเป็นคณะนาฏศิลป์เอกชน ผลิตขึ้นโดยทายาทของ พลโท ม.ล. หม่อมหลวงขาบ กุญชร ผู้เป็นเจ้าของคณะพลายมงคล ที่มีชื่อเสียงในการจัดแสดงละครรำให้กับ สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ทายาทที่เข้าร่วมแสดงคณะพลายมงคลนี้ต่อมาได้เป็นผู้นำ จัดแสดงละครรำประเภทละครพันทางให้กับสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 โดยจัดแสดงทุกวันตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม - ศุกร์ เวลา 17.30 - 18.30 น. เมื่อประมาณ พ.ศ. 2522 - พ.ศ. 2523 (สมพิศ งามัญญ - หวานสนิท, สัมภาษณ์; 13 มีนาคม 2541) โดยมีผู้ดำเนินการ ดังนี้

ผู้จัด เทียมแข กุญชร ณ อยุธยา

ผู้กำกับการแสดง ไชยา สุริยัน

ผู้แสดง เทียมแข กุญชร ณ อยุธยา, กรรณิการ์ ธรรมเกษร, พัชรา กุญชร ณ อยุธยา, จีรวัดน์ จารุวิจิตร, สมบูรณ์ คำอินทร์, ศากุล (นิมิหุต) เมืองสาคร, อุทัย งามัญญหวานสนิท, ถ้ายอง พรพิสุทธิ์, สุปรีดา จินดารัตน์ เป็นต้น

เรื่องที่จัดแสดง มีเพียง 2 เรื่อง ๆ ละ 100 ตอน ได้แก่เรื่องเกล้าฟ้าจอมพญา* และเรื่องดาหาลัง

ผู้ฝึกซ้อม สมพิศ งามัญญหวานสนิท ให้ทำรำในการใช้บทตามบทละคร ส่วน บทพูด กิริยาเกี่ยวพาราตี ดำเนินเหมือนละครพูดสมจริงโดย ไชยา สุริยัน เป็นผู้ฝึกซ้อม

บทละคร และจัดสร้างเครื่องแต่งกาย โดย มาลี ปรีชานนท์

โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล (พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน)

เมื่อ พ.ศ. 2530 ได้ทดลองเริ่มกิจการด้านโรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล ด้วยมีจุดประสงค์ที่จะตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร และเพื่อเป็นสถาบันที่จะส่งเสริมทำนุบำรุงนาฏศิลป์ไทยและดนตรีให้อยู่ยั่งยืนตลอดไปด้วยการสนับสนุนของบุตรเขย คือ จักรสุวรรณ ณะโสภณ และการบริหารงานโดยบุตรธิดาของ พลโท ม.ล.ขาบ กุญชร คือ

---

*วิทยาลัยครูสวนสุนันทา ได้นำมาจัดแสดงที่สังคีตศาลา และเปลี่ยนชื่อเรื่องเป็น “ยุพราชเมืองน่าน”

1. เทียมแข กุญชร ณ อยุธยา
2. พิมพ์แข มินทะจิ้น
3. พ็ชรา บัวทอง
4. กัณฑิมา ธนะโสภณ

ในระยะแรกโรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล เริ่มโครงการทดลองโดยเปิดชั้นเรียนที่เรือนไม้ 2 ชั้น ของมานะ - เนาวรัตน์ วรรณสูตร ในซอยร่วมฤดี ในเดือนเมษายน 2530 ได้ย้ายมาเช่าบ้านของ เนีร์ ฉายาบุตร ในซอยสุขุมวิท 22 การเผยแพร่ข่าวสารจากสื่อมวลชนทำให้ได้รับความสนใจมากขึ้น จึงร่างหลักสูตรนำเสนอกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุญาตจัดตั้งขึ้นอย่างถูกต้องตามระเบียบ พร้อมกับย้ายสถานศึกษามาที่ 518/3 อาคารภาณุณี ชั้น 7 ถนนเพลินจิต กรุงเทพฯ และได้รับใบอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้จัดตั้งเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2531 หลังจากได้เช่าสถานที่ตั้งโรงเรียนมา 3 แห่ง เป็นระยะเวลา 4 ปี และในที่สุดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2534 จึงได้ย้ายสถานที่มา ณ ที่ตั้งถาวรในปัจจุบันคือ 36/23 ซอยพร้อมศรี 1 สุขุมวิท 39 กรุงเทพฯ

โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคลเปิดสอนนาฏศิลป์และดนตรีไทยทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ตั้งแต่ เวลา 9.00 - 17.30 น. ปัจจุบันมีนักเรียนประจำประมาณ 200 คน อายุตั้งแต่ 4 ขวบขึ้นไป โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคลมีผลงานกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1. การจัดพิธีไหว้ครูประจำ และการรับประกาศนียบัตรของผู้จบหลักสูตร
2. การรำถวายพระพรเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ทางสถานีโทรทัศน์ และการแสดงทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 7 สี รายการหนูทำได้
3. การแสดงวิพิธทัศนา ณ สังกัดศาลา
4. รายการรักษ์รำไทย เมื่อพฤษภาคม 2536 - กันยายน 2538 ในทุกวันอังคาร สัปดาห์ที่ 1 และ 3 ของเดือน ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. เคยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ฯลฯ

5. การแสดงวิพิธทัศนา “วันขาบมงคล” ครั้งที่ 1 - ครั้งที่ 9 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2539 ซึ่งจัดที่โรงละครแห่งชาติ และในปี พ.ศ. 2540 จัดการแสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อหารายได้โดยเสด็จพระราชกุศล บำรุงสถาปนาชาติไทย และในการแสดงวันขาบมงคลนี้พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตตามาตุ เสด็จทอดพระเนตรการแสดงวิพิธทัศนาของโรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล การแสดงชุดระบำ รำ ฟ้อน และละครเรื่องต่างๆ ที่โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคลจัดแสดงเผยแพร่เท่าที่รวบรวมได้ มีดังนี้

5.1 ระบาย รำ ฟ้อน

รำถวายพระพร รำสีนวลออกอาหนู รำแม่ศรี ระบายโบราณคดีชุด
ลพบุรี ศรีวิชัย สุโขทัย ทวารวดี ระบายไก่อ่ ฟ้อนมลายู ชุมชุมเผ่าไทย ระบายดาวดึงส์
เชิงกระต๊อบ ระบายเก็บใบชา รำเชิญพระขวัญ รำจิ้นรำพัด รำวงมาตรฐาน ระบายนางกอย
ระบายสี่ภาค รำพลายบัวแก้วตานี รำดาตีกีปัส ฟ้อนดวงเดือน (ประกอบการแสดงขิมของนัก
เรียน) รำชม ดอกไม้ ระบายในน้ำมีปลาในมีข้าว รำลุยฉายพราหมณ์ ระบายกราววีรสตรี ระบาย
วิชนี ระบายฉิ่ง เดินกำรำเคียว ระบายเพื่อนไทย ระบายดอกไม้ไทย ระบายนกยูง - นกเขา
รำกลองยาว ระบายน้องใหม่ใจสัมพันธ์ รำแม่งู ฟ้อนสาวไหม (ประกอบการแสดงขิมของนัก
เรียน) ระบายสวัสดิรักษานักรบ รำฝรั่งคู่ ฯลฯ

5.2 ละคร

ละครพันทาง เรื่อง พระลอ ตอนเสียงน้ำ พระลอตามไก่อ่ พระลอ
ชมสวน - ฟ้อนรัก พระลอเข้าห้องพระเพื่อนพระแพง

ละครนอก เรื่อง มโนห์รา ตอน พรานบุญจับมโนห์รา บุญชายัญ เลือกลง

ละครนอก เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย

ละครนอก เรื่อง พระรถ - เมรี ตอน รถเสนจับม้า

ละคร ดำนันทเทพเจ้าแห่งรัชชาติ

ละครเสภา เรื่อง ขุนช้าง - ขุนแผน ตอน พระไวยยกทัพ ตอนพระไวย
เกี่ยวนางวันทอง

ละครใน เรื่อง อิเหนา ตอน บุษบาชมสวน

คณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน (พ.ศ. 2511 - ปัจจุบัน)

คณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน เป็นคณะละครของทนายทในสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และมีที่มาดั่งที่หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์
ผู้เป็นพระธิดา ได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสือรำไทย (พนิดา สิทธีวรรณ , 2522) ไว้ดังนี้

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2506 คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยองค์การศึกษา
สหประชาชาติพร้อมด้วยองค์การศึกษาฯ ได้ลงมติโดยความเห็นชอบของรัฐบาลว่า
ควรจัดให้มีการฉลองวันประสูติครบ 100 ปี ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-
นุวัดติวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติในด้านศิลปะ คณะรัฐมนตรีได้
แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลองวันประสูติขึ้น มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เป็นประธาน เงินรายได้จากการจัดงานฉลองครั้งนั้น คณะกรรมการจัดงานฉลองเห็นว่าควรตั้งเป็นทุนส่งเสริมการศึกษาทางด้านศิลปขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระองค์ท่าน จึงได้เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งคณะกรรมการจัดหาทุนนริศรานูวัตติวงศ์ขึ้น ชุดหนึ่ง มีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นประธานกรรมการ ดำเนินงานเกี่ยวกับทุนนี้ คณะกรรมการจัดหาทุนได้ขอร้องให้พระทนายทรงเปิดตำหนักที่เคยประทับให้ประชาชนเข้าชมสักปีละครั้ง จัดเป็นงานนิทรรศการแสดงสิ่งของที่เคยทรงใช้สอยและผลงานที่ทรงทำไว้ เพื่อเป็นการเผยแพร่พระเกียรติยศ ทั้งจะเป็นประโยชน์แก่นุชนในการศึกษาศิลปต่างๆ และเป็นโอกาสหารายได้สมทบทุนเพิ่มขึ้นบ้าง ซึ่งพระทนายก็ได้จัดให้มีงาน “วันนริศ” ในวันที่ 28 เมษายน ที่ตำหนักปลายเนินคลองเตยเพื่ออำนวยความสะดวกตามข้อเสนอ นั้น ทั้งยังได้จัดให้มีการบรรเลงดนตรีและแสดงละครตามที่ทรงพระนิพนธ์ไว้อีกด้วยทุกปีเพื่อให้งานครึกครื้นขึ้น

คณะกรรมการมูลนิธินริศรานูวัตติวงศ์ (วันนริศ, 2539) ประกอบด้วย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	องค์ประธานกิตติมศักดิ์
1. หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์	ประธานกรรมการ
2. หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์	รองประธานกรรมการ
3. นายสมคิด โชติกวณิชย์	กรรมการ
4. นางสาวปราณี สำราญวงศ์	กรรมการ
5. นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ	กรรมการ
6. นายธรรมบุญ ฤทธิมณี	กรรมการ
7. นางไขศรี ศรีอรุณ	กรรมการ
8. นางสาวไข่มุกด์ มิลินทเลขา	กรรมการ
9. หม่อมราชวงศ์หญิงเอมจิตร จิตรพงศ์	กรรมการ
10. ดร. อภิชัย จันทรเสน	กรรมการ
11. หม่อมราชวงศ์หญิงเฉลิมลักษณ์ จันทรเสน	กรรมการ
12. หม่อมเจ้าหญิงกรณิกา จิตรพงศ์	กรรมการและเหรัญญิก
13. นางลัดดาวัลย์ พักจำรูญ	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
14. หม่อมราชวงศ์จักรรด จิตรพงศ์	กรรมการและเลขาธิการ
15. หม่อมราชวงศ์หญิงกัลยา ดิงศภัทย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขาธิการ

มูลนิธินิธิศรานุวัตติวงศ์ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ (วันนริศ, 2539)

1. ให้ทุนการศึกษา ทุนวิจัย และให้รางวัลการสร้างสรรค์ศิลปะที่ดีเด่น
2. อนุรักษ์ เก็บรวบรวมและติดตามค้นคว้างานที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ทรงทำไว้
3. ช่วยเหลือบูรณะงานศิลปะที่สำคัญ และมีคุณค่า
4. เผยแพร่พระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย
5. บำเพ็ญทาน ประกอบกิจการสาธารณประโยชน์ และกุศลต่างๆ
6. ร่วมมือกับองค์การกุศลและหน่วยงานของราชการในกิจกรรมต่างๆ
7. ไม่ดำเนินการเกี่ยวกับการเมือง

ในระยะแรกๆ กรมศิลปากรได้ให้ข้าราชการและนักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์มาแสดง ต่อมาได้จัดให้มีการฝึกสอนเป็นการภายใน โดยเชิญครูจากกรมศิลปากรมาสอนลูกหลานเพื่อใช้แสดงในงานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ ของหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ณ ตำนกปลายเนิน คลองเตย เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2511 ซึ่งจัดเป็นละครกิตติมศักดิ์คณะหนึ่ง และเกิดขึ้นจากการจัดการของ ม.ร.ว. เอมจิตร จิตรพงศ์

ผู้ไปร่วมงานการแสดงครั้งนี้ต่างมีความสนใจที่จะให้บุตรหลานตนเองได้เรียนนาฏศิลป์ จึงติดต่อ ม.ร.ว. เอมจิตร จิตรพงศ์ ซึ่งได้รับเป็นธุระจัดการติดต่อให้ครูจากกรมศิลปากร เช่น จำเรียง พุทธประดับ ศิริวัฒน์ ดิษยนันท์ เป็นต้น มาช่วยสอนที่ตำหนักปลายเนิน (วังคลองเตย) 1164 ถนนพระราม 4 กรุงเทพฯ

ผู้เรียนคือพระทายาทหรือผู้ที่อยู่ในราชตระกูล ต่อมา มีบุตรหลานของนางพระกำนัล ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องด้วยจะเสด็จมาดูการแสดงแทบทุกปี จึงอยากให้บุตรหลานได้มีโอกาสเรียนที่นี่ เพราะจะได้มีโอกาสแสดงเฉพาะพระพักตร์ปีละ 1 ครั้ง นอกจากนั้นก็ยังมีประชาชนผู้สนใจพาลูกหลานมาสมัครเรียน ซึ่งการเรียนจะเปิดรับเด็กเพียงปีละ 1 ครั้ง ประมาณต้นเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม หลังจากนั้นจะใช้เวลาฝึกซ้อมเพื่อแสดงในวันที่ 28 เมษายน เพื่อเป็นการฉลองวันประสูติของ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ และหารายได้สมทบทุนมูลนิธิศรานุวัตติวงศ์ เพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนิสิตที่เรียนศิลปะต่างๆ ที่ทรงเกี่ยวข้องด้วย อาทิ จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ และเพื่อช่วยเหลือบูรณะงานศิลปะที่สำคัญและทรงคุณค่าทั้งหลาย (อัญชลา โภชนสมบุญ, 2534)

นอกจากจัดการแสดงในวันที่ 28 เมษายน แล้วยังได้จัดการแสดงขึ้นอีก 1 รอบ ประมาณต้นเดือนพฤษภาคม เพื่อหารายได้สมทบทุนมูลนิธิสิรินธร โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานในพิธีเปิด

ก่อนการแสดงนั้นจะมี ระบาย รำ ฟ้อน ชุดต่างๆ และจะคัดเลือกบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพื่อใช้แสดงเป็นละคร 1 ตอน การแสดงนี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี นอกจากจะหารายได้สมทบทุนมูลนิธิทั้ง 2 แล้ว ยังได้มีโอกาสเล่นละครบทพระราชนิพนธ์ซึ่งไม่ได้เป็นสิ่งที่มีโอกาสมากนัก และผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมเกิดความภาคภูมิใจที่มีโอกาสแสดงต่อหน้าพระที่นั่ง

คณะนาฏศิลป์เอกชนต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ยังมีคณะละครพกาภิและโรงเรียนพกาภินาฏดุริยางค์ คณะโรงเรียนเฉลิมศาสน์นาฏศิลป์ คณะโรงเรียนราชทัศนนาฏศิลป์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ 3 บทที่ 4 และบทที่ 5 นอกจากนี้ยังมีคณะการแสดงเอกชนในกรุงเทพฯ ของภัทราวดีเธียเตอร์ (Patravadi theatre) ที่จัดแสดงและได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป จนเปิดการเรียนการสอนในภาคฤดูร้อนและส่งเสริมให้ผู้เรียนในด้านศิลปการแสดงต่างๆ ทั้งนำผู้เรียนเข้าฝึกอบรมและดูงานละครยังต่างประเทศ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นคณะการแสดงที่มีชื่อเสียงสร้างผลงานอย่างต่อเนื่องและเพื่อเป็นหลักฐานข้อมูลเบื้องต้น จึงขอนำมากล่าวไว้ในงานวิจัยนี้ด้วย

ภัทราวดีเธียเตอร์ (ประมาณ พ.ศ. 2530 - ปัจจุบัน)

คณะภัทราวดี เป็นคณะนาฏศิลป์ที่มีการแสดงหลายหลาก ผสมทั้งนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์สากล ได้จัดแสดงที่ภัทราวดีเธียเตอร์ ตั้งอยู่ที่ 258 ซอยวัชรพงษ์ ถนนอรุณอมรินทร์ ศิริราช บางกอกน้อย กรุงเทพฯ โดยมีภัทราวดี มีชูชน เป็นเจ้าของคณะและเป็นผู้ฝึกวิชานักแสดงให้แก่ผู้เรียน (มัลลิกา มีชูชน, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2541)

ภัทราวดีเธียเตอร์ มีผลงานเสนอประชาชนเท่าที่รวบรวมได้ ดังนี้

พ.ศ. 2535	สิงห์ไกรภพ
พ.ศ. 2536	จูรีอินคอนเสิร์ต
พ.ศ. 2537	ละครเพลงร็อกโอเปร่าอิเหนา - จรกา
พ.ศ. 2538	ร่ายพระไตรปิฎก
พ.ศ. 2539	เงาะป่า (เดือนมกราคม)
พ.ศ. 2539 - 2540	ก่องข้าวน้อย
พ.ศ. 2540	สหัสสะเดชะ

ผู้สนใจที่จะเป็นนักแสดงของภัทราวดีเธียเตอร์จะต้องใช้เวลาในช่วงปิดเทอมในเดือนเมษายนของทุกปี ภัทราวดีเธียเตอร์เปิดคอร์สพิเศษสำหรับนักเรียนชาย - หญิง ที่มีอายุตั้งแต่ 4 ปี ขึ้นไป โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ เด็กเล็ก (อายุตั้งแต่ 4-8 ปี) เด็กกลาง (อายุตั้งแต่ 8-13 ปี) เด็กโต (อายุตั้งแต่ 14 ปีขึ้นไป) เรียนร้องเพลง การแสดง ศิลปะ การเดินรำขึ้นพื้นฐาน สอนโดยคณะครูผู้เชี่ยวชาญจากภัทราวดีเธียเตอร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

ซัมเมอร์คอส ฅ ภัทราวดีเธียเตอร์ มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ผู้เรียน ผู้สนใจศิลปการแสดง ภัทราวดีเธียเตอร์จะเปิดโอกาสให้เดินทางร่วมกันไปเรียนวิชาการแสดง ร้องเพลง การเดินรำ (Modern Dance) และละครใบ้ (Mime) ฅ เมืองแวนคูเวอร์ (Vancouver) ประเทศแคนาดา นิวบอร์ค และดูงานด้านละครที่บอร์คเวย์โดยการควบคุมของภัทราวดี มีชูธน

หลังจากได้รับการฝึกฝนและมีประสบการณ์การแสดงจะได้รับคัดเลือกเป็นนักแสดงประจำโรงละคร และเป็นครูผู้สอนนักเรียน ฅ ภัทราวดีเธียเตอร์ ซึ่งนักแสดงประจำ ได้แก่ มาณพ มีจำรัส, เม ภัทรวรินทร์, ประวีณา ชนบุท, พิมล พืชหงษ์ทอง, สมพล มิตรอม, อมรา ศรีสุวรรณ, สิริลักษณ์ ทองขลิบ, เนลิมาเดช ดาวทอง, ประกอบ ช่างเปรมปรี, อิทธิพล วัชฌพงษ์ เป็นต้น ส่วนนักแสดงรับเชิญได้แก่ จูรี โอศิริ, สมพงษ์ พงษ์มิตร, ญาณี ตราโมท, ม.ร.ว. มาลีณี จักรพันธุ์, มยุรี อิศรเสนา ฅ อยุรยา, สีนินาฏ โปธิเวส, พัชรา (กัญชกร ฅ อยุรยา) บัวทอง เป็นต้น

สรุป

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศไทยได้รับอารยธรรมตะวันตก ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปในด้านสังคม การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ ในด้านศิลปการแสดงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน

การจัดส่วนราชการใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดส่วนราชการใหม่ มีกรมมหรสพ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมฝึกหัดและจัดแสดง เมื่อตั้งกองเสื่อป่าได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นเสื่อป่า ทั้งได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดนาฏศิลป์และดนตรี มีชื่อว่า โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแก้ไขปัญหาโดยปลดข้าราชการที่มีมากเกินไปจนความจำเป็น ยุบและรวมงานราชการของกรมกองบางแห่ง กรมมหรสพในกรมมหาดเล็กถูกยุบไปรวมอยู่ในกระทรวงวัง ต่อมากระทรวงวังต้องถูกลดฐานะลงเป็นกองและถูกตัดงบประมาณค่าใช้จ่าย มีผลให้ต้องโอนกอง

สถาปนา เมื่อเดือน กรกฎาคม 2478 พร้อมทั้งโอนครูและผู้เข้าศึกษาบาง
 ภาควิชาศิลปะในกรมศิลปากร ส่วนนาฏศิลป์อื่นๆ บ้างก็เข้ารับราชการใน
 สำนักงานคีตอาชีวศึกษา

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบ
 .ศ. 2475 วิชาศิลปะนาฏศิลป์ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นเป็นศิลปประจำ
 ชาติ การเข้ามาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.
 จึงเกิดแรงบันดาลใจให้ทำการก่อตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” ซึ่งเป็น
 วิชาศิลปะนาฏศิลป์ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงได้มีการปรับปรุง
 โรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนนาฏศิลป์”

2485 - 2487 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการต่างๆ ต้องหยุดชะงัก โรงเรียน
 ศิลปากร อันเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐต้องถูกปิดเพราะใช้ในราชการสงคราม การดำรงชีวิต
 ของมนุษย์กับความต้องการทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญ ศิลปะการบันเทิงทั้งหลายช่วยให้มีรายได้
 ได้เลี้ยงชีพ ทำให้เกิดยุคละครเวทีเอกชน (พ.ศ. 2484 - 2495) ช่วงเวลานั้นนับเป็นภาวะ
 สงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่มีการบันเทิงใดๆ นอกจากภาพยนตร์ญี่ปุ่นและภาพยนตร์ของฝรั่งที่ตกค้าง
 และฉายซ้ำแล้วซ้ำอีกจึงมีคนตรีเรียกคนดูก่อนฉายหนัง แต่ก็มีเหตุให้วงดนตรีถูกยุบก่อนสงคราม
 เล็กจึงเกิดละครเวที เช่น คณะนิยมไทย คณะศิวารมย์ คณะอัศวินการละคร คณะศรีอยุธยา
 คณะพกาวัลลี คณะเทพศิลป์ คณะเทพอำนาจ คณะเทพไท คณะวิจิตรเกษม ได้เข้ามาแทนที่
 วงดนตรีที่ถูกหายไป และจัดแสดงตามโรงละครต่างๆ เช่น โรงละครศิลปากร เฉลิมกรุง
 เฉลิมนคร เฉลิมไทย เวียงนครเกษม เป็นต้น เมื่อสงครามสิ้นสุดลงโรงละครทั้งหลายเปลี่ยน
 มาฉายภาพยนตร์ดั้งเดิม ประกอบกับรายได้จากการแสดงภาพยนตร์มากกว่ารายได้จากการแสดง
 ละครเวที ทำให้ผู้แสดงละครเวทีหันไปนิยมแสดงภาพยนตร์กันมากขึ้นละครเวทีจึงค่อยๆ ทน
 ปิดกิจการ และเมื่อสงครามสิ้นสุดลงนาฏศิลป์ไทยได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูเป็นศิลปประจำชาติ
 ทำให้เกิดคณะนาฏศิลป์ไทยเอกชน (พ.ศ. 2498 - 2538)

อันเนื่องมาจาก พ.ศ. 2498 ละครนอกกรมศิลปากรหรือคณะนาฏศิลป์เอกชน
 มีความชัดเจนขึ้นเมื่อผู้นำประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เล็งเห็นผลประโยชน์จากการจัด
 ตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์ในประเทศไทยเพื่อช่วยพัฒนาด้านการศึกษา การแพทย์ การอุตสาหกรรม
 ข่าวดารา บันเทิง และอื่นๆ ซึ่งถือว่าการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติ จึงได้
 กำเนิดสถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหม อันเป็นสถานีแห่งแรกของประเทศไทย การ
 บริหารราชการโทรทัศน์ งานง รังสิกุล รองผู้อำนวยการสถานีและเป็นหัวหน้าฝ่ายจัดรายการเป็นผู้
 วางแผนและเห็นว่ารายการบันเทิงเป็นหัวใจหลัก ผู้ชมให้ความสนใจมากที่สุด ประกอบกับมีใจ
 รักและเข้าใจศิลปการแสดงละครรำและดนตรีจึงจัดหาบุคคลต่างๆ เช่น สัมพันธ์ พันธุ์มณี ให้

ให้ดำเนินรายการด้านนาฏศิลป์ และปรากฏว่ามีคณะละครต่างๆ ทางสถานีโทรทัศน์เกิดขึ้น ได้แก่ คณะพลายมงคล คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ คณะศกาวดีและโรงเรียนศกาวดีนาฏดุริยางค์ คณะเฉลิมสาสน์นาฏศิลป์ คณะจรรูกนก คณะภาวนามงคล คณะพรณจิรี คณะเกษรศิลป์ คณะราชทัศน์นาฏศิลป์ คณะรังษิณีสา คณะฉัตรแก้ว คณะขาบมงคลและโรงเรียนนาฏศิลป์ ขาบมงคล เป็นต้น นอกจากนี้คณะละครที่จัดแสดงทางโทรทัศน์แล้วยังมีการจัดแสดงละครของ คณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน และละครที่เป็นที่รู้จักในยุคนี้คือ ภัทราวดีเรียเตอร์